

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ МОРСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА «ФІЛОЛОГІЯ»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему:
Вербалізація емоцій персонажу в англomовній художній прозі

Виконав: здобувач вищої освіти
2 року навчання 1 групи
за другим (магістерським) рівнем
заочної форми навчання
БОНДАРЕНКО ОЛЕНА ІГОРІВНА

Науковий керівник:
к.філ.н., доцент каф. «Філологія»
КІВЕНКО ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Рецензент:
д.філол.н., доц.
Любимова Світлана Анатоліївна

Допущено до захисту

« 18 » 12 2024 р.

Науковий керівник

Інна КІВЕНКО

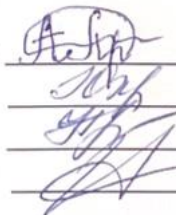
Національна шкала вир.

Кількість балів 90

Оцінка ECTS A

Дата захисту: 23.12. 2024 р.

Члени комісії:

Ганна ПРИХОДЬКО

Світлана ЮХИМЕЦЬ

Наталія ЖМАЄВА

Інна КІВЕНКО

Одеса – 2024

ПЛАН

SUMMARY	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЙ У МОВОЗНАВСТВІ	9
1.1. Дослідження емоцій у психології: диференціація понять «емоції» та «почуття»	9
1.2. Підходи до вивчення вираження емоцій у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці	14
1.3. Огляд наявних класифікацій емоцій	23
1.4. Категорія емотивності та емоції	29
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ ПЕРСОНАЖА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ	38
2.1. Номінація емоцій персонажу за допомогою ключового слова	37
2.2. Стилiстичні засоби відтворення емоційного стану	45
2.2.1. Лексичні стилістичні засоби	45
2.2.2. Синтаксичні стилістичні засоби	55
Висновки до розділу 2	60
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

SUMMARY

In recent decades, there has been considerable interest in the human emotional sphere from representatives of various sciences. According to S. Freud, there are a number of laws that explain the emergence and development of emotions. One of them states that emotions appear not so much in response to favourable or unfavourable conditions as in response to actual or expected changes in conditions. Thus, the more changes there are in the external or internal environment, the stronger a person's emotions are. It can be assumed that as the world changes, the number of emotions experienced by people increases proportionally, which explains the growing interest in the study of emotions.

By their very nature, emotions are the subject of research in many scientific disciplines (psychology, psychiatry, physiology, anthropology, philosophy, sociology, linguistics, etc.) and are a kind of intersection between these sciences. However, none of them can do research in this area using their own internal methods and, in one way or another, have to resort to the materials and conclusions of other sciences, so the study of emotions is now interdisciplinary.

Today, not only the emotions themselves but also their linguistic representation have not been sufficiently studied, which makes the topic of the presented qualification study *relevant*. The problem is so multifaceted that it cannot be exhausted by existing research and requires further development. Despite a considerable number of works devoted to the topic of emotions in language and emotions in works of fiction, the description of the emotive and stylistic potential of different stylistic potential of different language means, ways and methods of their use, the role and correlation of language means in the representation of specific emotions is still not complete and exhaustive enough.

The *main goal* of the qualification study is to study the mechanisms and means of verbalising a character's emotional state in the English language fiction.

The *subject* of the study embraces the mechanisms involved in the verbalisation of emotions in fiction.

The *object* of the study includes the linguistic means of implementing the mechanisms of emotion verbalisation in fiction texts.

The *material* for the study is fiction by British and American writers with a total volume of about 2000 pages.

The study was carried out using a number of scientific research methods: 1) deduction and induction; 2) descriptive method; 3) structural and semantic method; 4) comparative and generalising method; 5) the method of contextual analysis.

The *academic significance* of the work is in the comprehensive study of linguistic means of verbalising emotions and emotional states in a fictional text. The contexts that convey emotions are analysed in structural, semantic and pragmatic aspects. In particular, the stylistic techniques used to reproduce the emotions of a character in a literary text are considered.

As for the *theoretical value* of the qualification study, it is a contribution to the study of English language stylistics, to the theory and practice of interpretation of literary texts. The results of the study can contribute to the clarification of data on the ways of verbalising emotions in English, on the nominal and communicative aspects of emotion expression, as well as to the further development of scientific understanding of the discursive specificity of emotion expression as an integral part of communicative behaviour.

The *practical value* of the results obtained in the course of the study is determined by the possibility of its application in teaching a practical course of English, a lecture course on English language stylistics, and stylistic text analysis.

The qualification work consists of Introduction, two chapters, conclusions to each chapter, general conclusions, references (79). The total volume of the qualification work makes up 72 pages.

Keywords: emotion, emotional state, emotionality, emotionality, feelings, verbalization.

ВСТУП

В останні десятиліття збільшується наукова цікавість до сфери емоцій та емоційних станів людини з боку представників різних наук. Згідно з З. Фрейдом, існує низка законів, що пояснюють виникнення і розвиток емоцій. Один із них свідчить, що емоції з'являються не стільки у відповідь на сприятливі або несприятливі умови, скільки у відповідь на актуальні або очікувані зміни умов. Таким чином, чим більше змін у зовнішньому або внутрішньому середовищі організму, тим сильніші емоції людини. Можна припустити, що зі зміною світу пропорційно зростає кількість емоцій, які відчувають люди, чим і пояснюється дедалі більший інтерес до вивчення емоцій.

За своєю природою емоції – об'єкт дослідження багатьох наукових дисциплін (психології, психіатрії, фізіології, антропології, філософії, соціології, лінгвістики та ін.) і є своєрідною точкою перетину цих наук. І ні одна з них не може обійтися в дослідженнях у цій царині своїми внутрішніми методами і так чи інакше змушена вдаватися до матеріалів і висновків інших наук, тому нині дослідження емоцій має міждисциплінарний характер.

На сьогоднішній день ще недостатньо вивчені не тільки самі емоції, а й їх лінгвальна репрезентація, що зумовлює *актуальність* теми представленого кваліфікаційного дослідження. Проблема настільки багатогранна, що не може бути вичерпана вже наявними дослідженнями і потребує подальшого розроблення. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених темі емоцій у мові та емоцій у художніх творах, опис емотивно-стилістичного потенціалу різномовних стилістичного потенціалу різнорівневих мовних засобів, способів і прийомів їхнього використання, ролі та співвідношення мовних засобів при репрезентації конкретних емоцій досі не є достатньо повним і вичерпним.

Основна *мета* кваліфікаційного дослідження є вивчення механізмів і засобів вербалізації емоційного стану персонажа в англomовній художній прозі.

Для досягнення мети дослідження виконано ряд *завдань*:

- проаналізувати визначення та розмежувати поняття «емоції» та «почуття»;

- простежити напрямки дослідження емоцій у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці;
- описати наявні класифікації емоцій;
- окреслити категорію емотивності як засіб вербалізації емоцій у тексті художнього твору;
- здійснити відбір та систематизацію різноманітних лінгвальних засобів репрезентації емоцій у художньому тексті;
- розглянути стилістичних засобів вербалізації емоцій у художньому тексті;
- розгляд контекстних умов, у яких реалізуються позначення емоцій і непрямі вказівки на емоції в англійському художньому тексті;
- виявлення та вивчення особливостей засобів вербалізації основних емоцій у різних формах мовлення.

Предметом дослідження є механізми, задіяні у вербалізації емоцій у художніх творах.

Об'єктом дослідження є лінгвальні засоби реалізації механізмів вербалізації емоцій у текстах художньої літератури.

Матеріалом дослідження обрано художні твори британських та американських письменників загальним обсягом близько 2000 сторінок.

Вирішення поставлених завдань здійснено за допомогою ряду наукових *методів* дослідження: 1) дедукція та індукція з послідовним уточненням уявлення про досліджуваний об'єкт; 2) описовий метод, що передбачає безпосереднє спостереження досліджуваних мовних фактів у тексті та виявлення закономірностей їхнього функціонування; 3) структурно-семантичний для виявлення й опису різноманітних моделей структурної організації художнього тексту, що мають на меті передати емоційно-суб'єктивне ставлення мовця до предмета свого висловлення; 4) порівняльно-узагальнюючий метод для інтерпретації отриманих результатів; 5) метод

контекстуального аналізу для «розширення» емоцій, вербалізованих у тексті за допомогою непрямих вказівок на емоцію.

Академічна важливість роботи полягає у комплексному дослідженні лінгвальних засобів вербалізації емоцій та емоційних станів у художньому тексті. Контексти, що передають емоції, піддано аналізу в структурному, семантичному та прагматичному аспектах. Зокрема, розглянуто стилістичні прийоми, вживаних з метою відтворення емоцій персонажа в художньому тексті.

Щодо *теоретичної цінності* кваліфікаційного дослідження, то воно є вкладом у дослідження стилістики англійської мови, у теорію і практику інтерпретації художніх текстів. Результати дослідження можуть сприяти уточненню даних про способи вербалізації емоцій в англійській мові, про номінативні та комунікативні аспекти вираження емоцій, а також подальшому розвитку наукового розуміння дискурсивної специфіки вираження емоцій як невіддільної частини комунікативної поведінки. Висновки роботи доповнюють наявні дослідження проблеми вираження емоцій у мові та доводять необхідність подальшого аналізу художніх текстів, стильовою характеристикою яких є актуалізація виразних засобів мови або реалізація вказівок на емоції.

Практична цінність результатів, отриманих в рамках проведеного дослідження, визначається можливістю його застосування у викладанні практичного курсу англійської мови, у лекційному курсі зі стилістики англійської мови, стилістичного аналізу тексту.

Кваліфікаційна робота складається зі *Вступу*, де обґрунтовано актуальність обраної теми, розкривається наукова новизна дослідження, його теоретична значущість і практична цінність; визначено предмет, об'єкт, мету та основні завдання дослідження, матеріал дослідження та методи аналізу матеріалу.

У Розділі I «Поняття емоцій у мовознавстві» визначено понятійний апарат дослідження, основні теоретичні положення, що використовуються в роботі, уточнено поняття «емоції», «почуття», стосовно дослідження, що проводиться,

висвітлено основні підходи до вивчення емоцій у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці, диференційовано поняття «емоційність» та «емотивність», підсумовується результати наявних досліджень за цими категоріями.

У Розділі II «Вербалізація емоцій персонажа в художньому творі» проводиться відбір та інвентаризація різнорівневих засобів репрезентації емоцій та емоційних станів персонажу у тексті художніх творів, включно з лексичними, фразеологічними, синтаксичними, графічними засобами, здійснюється стильова диференціація засобів репрезентації емоцій, досліджуються контекстуальні умови їх функціонування в художньому тексті.

Кожний розділ завершується висновками. Окрім цього, кваліфікаційне дослідження містить Загальні висновки, Список використаних джерел у кількості 79. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 72 сторінки.

Апробація роботи : участь в міжнародній конференції з публікацією тез на тему «Субстантивна номінація емоцій персонажу (на матеріалі текстів художніх англомовних творів)». XI International Scientific and Practical Conference SCIENCE, EDUCATION, INNOVATION: TOPICAL ISSUES AND MODERN ASPECTS held on November 16-18, 2024 in Tallinn, Estonia.

Ключові слова: вербалізація, емотивність, емоційний стан, емоційність, емоція, почуття

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЙ У МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Дослідження емоцій у психології: диференціація понять «емоції» та «почуття»

У центрі уваги цього дослідження перебуватиме лінгвальна експлікація емоцій у текстах художніх творів.

Оскільки феномен емоцій онтологічно складний з огляду на свою фізіологічну та соціальну значущість, не підлягає сумніву, що тільки лінгвістика не може дати вичерпний аналіз мови, зокрема емотивності як однієї з її системних характеристик. Феномен емоцій потребує комплексного підходу до вивчення та осмислення результатів дослідження в суміжних науках. Отже, перш ніж перейти безпосередньо до теми дослідження, видається доцільним звернутися до певних суміжних наук, прояснити розуміння ключових понять, а потім звернутися до лінгвістичних досліджень.

Існує величезна кількість досліджень *емоцій* у рамках філософії, логіки, медицини, психології, фізіології, соціології, нейрофізіології, соціолінгвістики тощо. Таким чином, єдина дефініція цього феномена, так само, як і загальна класифікація та номенклатура емоцій неможливі. Термінологічне визначення емоцій різниться залежно від науки, самостійним об'єктом якої вони є, а також від відмінності поглядів на природу емоцій. Так, у психологічній літературі й донині трапляється низка термінів для позначення емоцій, які іноді замінюють один одного. Пояснюватися така розбіжність може тим, що емоції часто розглядаються поза зв'язком зі структурою і рівнем тієї діяльності, яку вони регулюють, а також без чіткої диференціації на різні, відмінні одна від одної генетично і функціонально підкласи, якими є *почуття, переживання, афекти, власне емоції* [19]. Тому вважаємо влучним твердження про те, що «термінологічні розбіжності певною мірою вже закладені в повсякденній мові, що дає змогу, наприклад, називати «страх» емоцією, афектом, почуттям і навіть відчуттям» [там само].

Комплексний підхід до дослідження емоційності в мові передбачає всебічного вивчення з точки зору екстралінгвістичного, паралінгвального, лінгвістичного та інших аспектів. Вважається, що емоції та почуття людини пов'язані зі свідомістю й опосередковані пізнанням, що є відображенням філософського аспекту почуттів [22, с. 190]. Лінгвальний аспект експлікації емоцій та почуттів, що є важливим для представленого дослідження, передбачає їх вираження семантикою мовних елементів [там само, с. 192]. Ї дані, отримані при вивченні інших аспектів прояву емоцій та почуттів, дозволяють об'єктивно інтерпретувати семантику емоційності.

Однак перш ніж перейти до аналізу поняття *емоційність* в мові та тексті, вважаємо доцільним пояснити терміни емоційної сфери, а саме детально вивчити та диференціювати схожі на перший погляд поняття «емоції» та «почуття».

Часто «емоція» і «почуття» вживаються синонімічно, хоча в психології вони відрізняються один від одного. Аналіз словникових дефініцій дозволяє стверджувати, що *емоції* – це особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами і мотивами, що відображають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість різноманітних явищ і обставин, що впливають на людину. Емоції супроводжують будь-яку активність індивіда, адже є головними регуляторами його психічної діяльності та поведінки.

Серед численних емоційних процесів вчені розрізняють *власне емоції*, що не дуже експлікуються та залежать від ситуації. Інакше кажучи, вони передають оцінне судження людини до певних обставин, що складаються, або можливих ситуацій, що пов'язані з його діяльністю. Особливістю власне емоцій є те, що їх можна узагальнити та передати.

Емоції являють собою механізм безпосереднього інформування суб'єкта про особистісний смисл відображуваних ним об'єктів, явищ і цілісних ситуацій [30, с. 181]. Емоційна реакція людини є сигналом про особистісний сенс. Тобто

емоції виконують допоміжну функцію презентації особистісного сенсу, не стільки змістовно відображаючи його (це неможливо, бо сенс набагато глибший і складніший за емоцію), скільки привертаючи до нього увагу та ставлячи завдання на його змістовне розкриття. У цьому сенсі характеристика емоцій як чуттєвої тканини сенсу [22, с. 191] видається вельми точною.

В. О. Шидловська визначає *емоцію*, як «відображення мозком вищих тварин і людини будь-якої актуальної потреби і можливості її задоволення, що характеризується ймовірністю досягнення мети» [45, с. 292] і пропонує їх групувати в залежності від величини потреби та розмірів дефіциту або приросту прагматичної інформації.

Почуття є вищим продуктом розвитку емоцій людини. Вони з'являються в онтогенезі ситуативно виявлених емоцій. Саме почуття є головними факторами визначення емоційного життя людини, які «диктують» виникнення та зміст ситуативних емоцій. Так, почуття кохання спричиняється гордістю за людину, яку кохаємо, ненавистю до її ворогів, сумом, викликаним поразками, тощо.

Почуття – це стале емоційне відношення індивіда до дійсності, яка відбиває сенс явищ у зв'язку зі своїми власними потребами та інтенціями. Почуття вважається вищим продуктом розвитку емоційних процесів у суспільних умовах [22, с. 193]. На відміну від емоцій, почуттям притаманні усвідомленість і предметність. Породжувані світом об'єктивних явищ, тобто такі, що мають суворо причинно-обумовлену природу, почуття так чи інакше суб'єктивні, оскільки одні й ті самі явища для різних людей можуть мати різне значення [18].

Одне й те саме почуття може проявлятися через різні емоції, що обумовлено складністю явищ дійсності, багатогранністю і численністю їх зв'язків одне з одним. Наприклад, *кохання* викликає полярно різні емоції: радість, гнів, агресію, тощо. Тобто одне й те саме почуття об'єднує як позитивні,

так і негативні емоції, надає почуття такої риси, як *подвійність* (*амбівалентність*).

Почуття, як кінцевий результат об'єднання окремих емоцій, є складовими емоційної сфери людини, які впливають на динаміку і сенс емоційних реакцій за певних обставин.

Почуття проявляються пізніше за власне емоції, адже вони формуються з розвитком свідомості людини під впливом сімейних відносин та цінностей, оточення, навчального закладу, мистецтва, ін. З розвитком людини *почуття* вибудовуються в ієрархічну систему, в якій одні посідають чільне місце, відповідне до актуально діючих мотивів, тоді як інші – залишаються потенційними, нереалізованими [3, с. 24]. Саме домінуючі почуття людини експлікують її світогляд, спрямованість, інші важливі риси своєї особистості.

Почуття – це один із найяскравіших проявів особистості людини, що виступають у єдності з пізнавальними процесами і вольовою регуляцією поведінки та діяльності. Зміст почуттів становить стійкі ставлення особистості до того, що вона пізнає і робить [там само].

В психології, окрім розмежування понять «емоція» та «почуття», виокремлюють ще «нижчі емоції», «найпростіші емоції», або «чисті емоції» [8] з «анатомічною прив'язкою». Інакше кажучи, це емоції, успадковані людиною від тваринних предків. До таких «нижчих емоцій» уналежнюють: страх, гнів, лютість, радість, сум, щастя, огиду, здивування, презирство тощо. Саме звідси походить поняття базових емоцій, яким послуговуються не лише в психологічних, а й у лінгвістичних дослідженнях, зокрема й у представленому кваліфікаційному дослідженні.

У працях таких вчених, як О. О. Борисов, О. Г. Гірняк, С. Д. Максименко, також знаходимо вказівки на наявні відмінності між поняттями «почуття» та «емоція». Серед них твердження про те, що *емоції* людини відображають об'єктивні відношення предметів і явищ зовнішнього світу до потреб людини як організму, в той час як *почуття* відображають ці відношення до людини як

до особистості, як до члена суспільства. Також стверджується, що емоції регулюють взаємовідносини людини із середовищем як організму, тоді як почуття регулюють її взаємовідносини як особистості з іншими людьми [5; 11; 26; 27].

Аналіз лінгвістичної літератури та психологічних джерел показує, що наявні критерії диференціації цих психологічних феноменів недостатні для всебічного розуміння сутності цих явищ і повного їх розмежування. Це твердження можна проілюструвати наступним прикладом: загальноприйнятим є визначення *страху* як емоції, що підтверджується його ситуативністю і слабко вираженим впливом соціально-культурних особливостей. Однак рівною мірою страх може бути віднесений і до класу почуттів, оскільки він характеризується яскраво вираженим предметним характером [22, с. 190].

Емоції поряд з афектами, переживаннями, почуттями, емоційними станами становлять емоційну сферу особистості, що є одним із чинників, що регулюють поведінку людини, джерелом пізнання і вираження складних відносин між людьми [16; 18; 19].

Незалежно від того, якою є природа і сутність емоцій, об'єктивний характер їхнього існування не ставиться під сумнів. У всіх відомих мовних системах є позначення емоцій, і за кожним із них стоять уявлення, що існують у даному соціумі, про характер емоції, її місце серед інших емоцій, про причини, що її викликають, тощо.

Отже, можна стверджувати, що в психології поняття «емоція» і «почуття» розрізняють як різні ступені розвитку емоційної форми відображення дійсності. Взаємовідношення між ними можна описати наступним чином: почуття формуються на основі емоцій, а емоції виникають у разі задоволення або незадоволення потреб організму. Водночас почуття, емоції і навіть відчуття так тісно пов'язані між собою, що не завжди диференціюються і не мають чітких меж.

Н. В. Вітт зазначає, що емоцію від почуття можна відокремити лише ретроспективно, коли те чи інше переживання завершилося, і що намагання відокремити ці феномени значною мірою обмежує дослідницькі можливості, змушуючи авторів не виправдано звужувати предмет свого дослідження [6, с. 96].

З огляду на це і прагнучи до однаковості термінології в нашому дослідженні, під час стилістичного аналізу прикладів художньої літератури в цій роботі ми вживаємо терміни «емоції» і «почуття» як переважно еквівалентні позначення психічних станів, переживань, відчуттів людини, які мають місце в дійсності. У цьому разі не матиме великого значення, чи належить дане переживання конкретно до емоцій або почуттів, відповідно до психологічних критеріїв.

1.2. Підходи до вивчення вираження емоцій у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці

Говорячи про вітчизняну лінгвістику, необхідно зазначити, що емотіологічному напрямку присвячені праці багатьох українських лінгвістів [3; 9; 13; 14; 15; 21; 28; 29; 30].

У роботах українських (так само як і в роботах польського лінгвіста А. Вежбицької) запропоновано *смісловий підхід* до вивчення емоцій. Емоції визначаються як сутність, що не доступна прямому тлумаченню, і визначаються через прототипні ситуації, в яких вони виникають. Виокремлює ознаки, за якими описуються емоції: «інтенсивність почуття» (подив *versus* здивування); «причину почуття» (зловтіха – тобто радість, викликана подією, що є злом для певної особи); «наслідок почуття» (прояв почуття в діяльності інших систем людини, наприклад, екстаз – це велике захоплення, що спричиняє втрату самоконтролю). Більш того, в одній з праць пропонується класифікація симптомів різних емоцій, згідно з якою симптоми емоцій представлені як

складні лексичні функції від двох аргументів: почуття X та частини організму Y, що розглядається як місце симптомних змін.

Велику історію у вітчизняній лінгвістиці має вивчення репрезентації емоцій на синтаксичному рівні. У синтаксичному аспекті ця проблема вивчається на матеріалі різних мов у рамках синтаксичних конструкцій або різних типів речень.

У сімдесяті роки, під час панування структуралізму, популярним напрямом дослідження емотивності на синтаксичному рівні було синтаксичне моделювання. Цей підхід (без використання цього терміну) намічає велику кількість напрямів семантично орієнтованого вивчення мови психічних станів.

Як пише Ф. С. Бацевич, український синтаксис має у своєму розпорядженні широкі можливості для передачі психічного стану суб'єкта. Серед різноманіття конкретних речень у мовленні, що передають дане значення, автор виокремлює основні типи або моделі, серед яких дієслівна модель (Я хвилююся), субстантивна модель (У мене туга), прислівниково-предметна модель (Мені сумно), ад'єктивна модель (Вона весела), прикметникова модель (Я схвилюваний), прикметниково-підрядна модель (Я в хвилюванні). Вчена виявляє лексично вільні та лексично пов'язані моделі, визначає чинники нормативно-стилістичного порядку, що визначають вибірковість тієї чи іншої моделі, описує метафоричний спосіб вираження психічного стану суб'єкта. Вона розрізняє основний варіант моделі та похідні варіанти, або модифікації. У поле зору дослідниці потрапляють також і фразеологічні варіанти досліджуваних одиниць, а також специфіка їхнього стилістичного використання.

На наш погляд, це набагато випереджає свій час зачатками когнітивізму, що містяться в ній, у підході до вивчення емотивності. Деякі принципи, наприклад, класифікація способів вербалізації емоцій залежно від синтаксичної моделі речення, будуть використовуватися в цьому дослідженні.

Багато уваги питанням синтактико-семантичного моделювання на матеріалі англійської мови приділяється в роботах із синтаксемного аналізу речення, у процесі якого виявляють стативні синтаксеми, під якими фактично розуміють і елементи зі значенням психічного стану. Так вивчаючи стативну синтаксему в англійському реченні в позиції присудка, доходимо висновку, що стативна синтаксема, яка репрезентує фізичний і психічний стан людини, має низку варіантів, які різняться у змістовному плані та за своїми дистрибутивними можливостями [63; 66].

Вчена схильна розглядати емотивність у рамках експресивних вигуків висловлювань на кшталт вигуків, однак, подальше вивчення лінгвального вираження психічного стану людини приводить до розуміння того, що звуження поняття емотивності, з одного боку, та надмірно широке трактування стативності, яке включає елементи, що відбивають положення у просторі, перешкоджає поглибленому вивченню функціонування в мові лінгвістичних одиниць, що репрезентують психічний стан людини.

Емотиви розглядаються поряд із фактами як клас присудків, що визначають пресупозицію комплементу. «Емотивний присудок передбачає певне суб'єктивне ставлення автора речення до комплементу, яке можна визначити як відповідність / невідповідність бажанням і очікуванням мовця. Прикладами емотивних дієслів можуть бути *to bother, to regret, to resent*, прикметників – *anxious, comical vital happiness*, іменників – *pity, tragedy*» [50].

Велика кількість нових знань, отриманих про мову емоцій, склала фундамент для побудови лінгвістичної теорії емоцій, яку понад 30 років розробляв В. І. Шаховський. Основні положення теорії включають у себе значущість когнітивно-психологічного підходу до вивчення емоцій у лінгвістиці, важливість вивчення емоційних паралелей і контрастів на міжкультурному рівні, розгляд особливостей концептуалізації, вербальної та невербальної презентації емотивності в мові / тексті. Лінгвістичну теорію емоцій В. І. Шаховського представлено в монографіях «Емоції : долінгвістика,

лігвістика, лінгвокультурологія», «Категоризація емоцій у лексико-семантичній системі мови» тощо.

У 90-ті роки стало особливо популярним вивчення ролі метафори в семантичному поданні емоцій, і широкої популярності набули дослідження емоційної лексики та ролі метафори в поданні емоцій, які проводять Ю. Д. Апресян і В. Ю. Апресян.

Робота В. Ю. Апресян і Д. Апресян «Метафора в семантичному поданні емоцій» поставила за мету поєднати переваги смислового і метафоричного підходів. Автори використовують принцип зведення до прототипу, не відмовляючись від пошуків мотивувальних образів для симптоматичних і метафоричних виразів, однак у своїх тлумаченнях припускають використовувати тільки продуктивні метафори. Під продуктивними метафорами автори розуміють ті метафори, які (1) характерні саме для конкретних емоцій; (2) підтверджуються досить великою кількістю мовного матеріалу; (3) дають змогу пояснити велике коло симптоматичних і метафоричних словосполучень та (4) володіють великою передбачувальною силою.

Особливе місце у вивченні емотивності посідають дослідження, в яких емотивність вивчають на рівні висловлювання. З усієї безлічі висловлювань, до змісту яких входить вираження емоційного стану або ставлення суб'єкта мовлення до будь-чого, досліджено ті, в яких, згідно з Ш. Баллі, «вираження почуттів переважає над вираженням суто логічної думки» [1, с. 298].

Диференціальною ознакою, яка відрізняє емотивні мовленнєві акти від інших класів мовленнєвих актів, є насамперед їхня іллокутивна мета [1].

У теоретичному плані дуже важливими видаються висновки про емоційну та раціональну оцінку, про необхідність розмежування понять емоційного стану та емоційного ставлення як ненаправлених і спрямованих психічних станах, про взаємодію логізованого та емотивного, або емотивно-оцінкового, компонентів значення у змісті емотивних висловлювань. Крім того, цікаві результати

отримано і за порівняльно-порівняльного вивчення емотивних висловлювань. Порівняння особливостей структури слов'янських мов, з одного боку, і низки західноєвропейських мов (англійської, німецької, французької), описаних у дослідженнях інших лінгвістів, з другого, дало змогу акцентувати увагу на деяких універсаліях «емотивного синтаксису», серед яких широке вживання у складі емотивних висловлень слів, генетично пов'язаних із запитальними й вказівними займенниками, а також побудова емотивних висловлень за моделлю, схожою на підрядну частину складнопідрядного речення.

У цій роботі зустрічаємо також твердження автора про те, що особливий інтерес становлять психолінгвістичні дослідження, що враховують типи емоційної взаємодії партнерів за актом комунікації, їхній соціальний статус та особливості міжособистісних стосунків, що відповідає духу часу та новітнім напрямкам досліджень у царині емотивних висловлювань.

У деяких працях вивчається тематизація емоцій у тексті [42]. Маючи на меті вивчення «комплексної тематизації» і встановлення закономірностей її перебігу для трьох емоцій «радість», «роздратування» і «несподіванка» шляхом аналізу різних способів їхньої репрезентації в тексті, доходимо висновку, що кожна емоція має низку характерних для неї способів репрезентації в тексті. Процес тематизації кожної емоції ситуативно зумовлений і має свої закономірності, а співвідношення вербальних і невербальних засобів тематизації емоцій є різним. Це дослідження становить значний інтерес, відповідає комунікативно-орієнтованому напрямку у вивченні емотивності, і положення, викладені в цій праці, багато в чому послугували підґрунтям для цього дослідження.

Комунікативно-орієнтоване вивчення емоцій на рівні висловлювання і тексту приносить більші результати при врахуванні умов спілкування. Слід визнати, що під час аналізу лінгвальних засобів репрезентації того чи іншого значення необхідне звернення до конкретної ситуації спілкування,

представленої в тексті, або екстралінгвістичної ситуації в умовах усного спілкування.

Емоції як об'єкт лінгвістики стали предметом численних досліджень, що проводяться на матеріалі різних мов, у них виокремлено сотні аспектів, порушено десятки проблем, окреслено численні перспективи розвитку лінгвістики емоцій у різних парадигмах: прагмалінгвістики, соціолінгвістики, лінгводидактики, лексикографії, лінгвокультурології, комунікативістики, когнітивної лінгвістики та ін.

Хоча саме останні десятиліття відзначені зростанням інтересу до дослідження емоцій та їхньої репрезентації в мові та мовленні, емоції стали об'єктом лінгвістичних наук ще в ХІХ ст.

Можна сказати, що лінгвістика емоцій бере свій початок від часу давньої суперечки великої групи лінгвістів (М. Бреаль, К. Бюлер, Е. Сепір, ван Гіннекен, Г. Гійом, Ш. Баллі та ін.) щодо того, чи має лінгвістика займатися емоційними складовими. Відповіді вчених на це питання розходилися. Частина з них вважала, що домінантою в мові є когнітивна функція, і тому вони виключали вивчення емоційного компонента з досліджень мови (К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом). Інша група вчених (Ш. Баллі, ван Гіннекен, М. Бреаль) вважали вираження емоцій центральною функцією мови. М. Бреаль стверджував, що мовлення було створене не для опису, розповіді та неупереджених суджень, а для того, щоб висловлювати бажання, робити приписи, а цих цілей не можна досягти без емоційного супроводу.

Нині більша частина вчених визнає наявність у слові як емоційного, так і раціонального компонентів, та погоджується з тим, що стилістика мови задається емоційним вибором мовця.

Аналізом поглядів різних дослідників на співвідношення емоційного та раціонального в емоціях займалися англійські психологи та лінгвісти А. Ортоні, Дж. Клоур та А. Коллінз, які наголошують на тому, що пізнання відіграє суттєву роль щодо емоцій. Як вказують дослідники, одне з найчіткіших пояснень участі

пізнання в емоційних процесах дано Дж. Мандлером, який стверджує, що оцінка змісту є «холодною» частиною емоції, тоді як «гаряча» частина породжується збудженням.

Поняття збудження (*arousal*) та оцінки (*appraisal*) є ключовими в багатьох сучасних теоріях. Перший із цих термінів відображає фізіологічну, природну сутність емоції, тоді як другий – передбачає певний ступінь розумового опрацювання емоційної події.

Не задовольняючись наявними даними про окремі емоції, і особливо про позитивні емоції, А. Ортоні, Дж. Клоур і А. Коллінз пропонують власну теорію когнітивної структури емоцій, при побудові якої, на їхню думку, необхідно враховувати чотири типи даних, а саме: 1) мову емоцій (оскільки «при визначенні меж теорії емоцій важко уникнути слів і виразів природної мови, співвіднесених з емоціями»), 2) самозвіти, 3) поведінкові дані та 4) фізіологічні дані [52; 55; 61].

Відкидаючи застосовуване в багатьох психологічних дослідженнях поняття базових емоцій (під якими зазвичай розуміють 5-6 «життєво важливих», найпоширеніших і найбільш рано виявлених емоцій, таких як *страх, злість, радість, любов, щастя*), ці дослідники будують свою теорію емоцій на основі виявлення змінних, які людина використовує під час оцінювання ситуацій, що викликають емоції. Така оцінка базується в їхній концепції на бажаності, схваленні та привабливості, що застосовуються до емоцій, які ґрунтуються на події, агенті та об'єкті, відповідно.

Дослідження сфери емоцій у рамках *когнітивної лінгвістики* заслуговує на окрему згадку. Включення когнітивних чинників має особливу значущість для вироблення підходів до вивчення емоцій. У багатьох роботах зазначено, що емоції зумовлені когнітивною оцінкою ситуацій. Емоція, зі свого боку, зумовлює спосіб вираження емоцій, тобто всю сукупність зовнішніх тілесних змін під впливом тієї чи іншої емоції.

У людини емоції тісно пов'язані з мисленням, і, отже, для людей є притаманним емоційне мислення. Під останнім розуміється такий психічний процес, змістом якого є потреба виразити емоції, пов'язані з кваліфікативною діяльністю людини.

Когнітивна наука звертає особливу увагу на емоції з двох причин. По-перше, емоції пронизують усе життя і всю діяльність людини і знаходять широке відображення в мові. У рамках когнітивної лінгвістики емоції розглядаються як певні структури знань про емоції або певні стани, що є логічно або каузально залежними від цього значення. По-друге, вивчення емоцій з погляду структур подання знань дає змогу порушити питання про те, якого роду інформація репрезентується лінгвальними одиницями.

Більшість дослідників зазначають, що за позначеннями емоцій стоять деякі почуття-стани, що мають певний концептуальний зміст. Цей концептуальний зміст емоції можна представити у вигляді певної моделі або структури, в основі яких лежить абстраговане від конкретних ситуацій узагальнене знання про найтипівіші, константних характерних особливостей тієї чи іншої емоції.

Інакше кажучи, номінація емоції співвідноситься з доволі широким блоком знань, що містить у собі вказівку на сутність емоції, її фізіологічні прояви, особливості поведінки індивіда у відповідному емоційному стані, причини й наслідки прояву емоційного стану та іншу релевантну інформацію.

Найсуттєвішим для нашого дослідження є припущення, що значення емоцій (тобто їхнє концептуальне ядро) є однаковим для всіх представників даної культури, хоча й може різнитися в різних культурах. Отже, можна зробити висновок, що і фізіологічні прояви та вираження емоцій, які нас цікавлять, також є однаковими в рамках даної культури. Володіючи великими знаннями про фізіологічні ознаки релевантних емоцій і способи їхнього вираження, прийняті в даній культурі, ми можемо уявити їх у вигляді компонентів певної структури, які містять інформацію про певну емоційну реакцію, а отже, і про

емоційний стан індивіда. Коли ця інформація активізується у свідомості індивіда, то активізується й інформація про певний емоційний стан і про ситуації, що їх або випробував сам індивід, або які є аналогами цих станів.

У зарубіжній лінгвістиці з початку 80-х рр. минулого століття особливу увагу емоційному аспекту мови приділяє польський лінгвіст А. Вежбіцька, яку часто згадують серед ініціаторів когнітивістики. Її праці відіграли значну роль у розвитку лінгвокультурології та семантичної теорії в 70-80-ті рр. минулого століття.

Праці А. Вежбицької присвячені вивченню мови емоцій й великою мірою сприяють висновку про те, що врахування даних загальної, вікової, соціальної психології та етнопсихології важливе для різних напрямів дослідження мови емоцій у лінгвістиці. А. Вежбіцька зробила великий внесок у розробку тлумачення емоційних концептів, використовуючи поняття семантичних примітивів. Протягом 20 років вона створювала «природну семантичну метомову», яка дала їй змогу побудувати чіткі, несуперечливі та ясні тлумачення назв емоцій. Дослідниця пропонує визначати емоційні концепти «за допомогою слів, які були б інтуїтивно зрозумілі (нетехнічних термінів) і не були б самі іменами емоцій та емоційних станів» [7].

Метафоричний підхід до тлумачення емоцій був уперше висунутий у працях Дж. Лакоффа і М. Джонсона [цит. за 28]. У цих працях зазначається, що емоції майже ніколи не виражаються прямо, але завжди уподібнюються до чогось, а тому й описувати їх слід через метафори, в яких емоції концептуалізуються в мові. Говорячи про метафору, Дж. Лакофф використовує поняття царина-джерело (X) і царина-мета (Y). Метафору він розуміє як перенесення з царини-джерела в царину-мету (X → Y), тобто одну семантичну царину розуміють через призму іншої, порівнюючи з мандрівкою → кохання, засобом пересування → стосунки, місцем призначення → метою в житті, роздоріжжям → рішучими моментами тощо.

Схожий підхід представлений у працях угорського дослідника З. Кьовечеша [цит. за 38]. У спільній праці з Дж. Лакоффа, лінгвіст описує когнітивні моделі емоції *страх*, властиві американській культурі. У ній розрізняють метонімічні та метафоричні способи вираження страху. До перших належать симптоми типу втрати здатності рухатися (*to be frozen in one's shoes*), дихати (*to be breathless with fear*), говорити (*to be speechless with fear*), до других – метафоричні моделі на кшталт: *страх* – це рідина в контейнері (*fear was rising in him*), страх – це стихія (*fear swept over him*).

На сучасному етапі вивчення реалізації категорії емотивності в лексиці можна виокремити такі напрями досліджень: вивчення окремих емотивних лексем, вивчення лексико-семантичних груп емотивної лексики, вивчення синонімічних та антонімічних полів, що охоплюють емотивну лексику, а також вивчення ролі метафори в семантичному представленні емоцій.

Аналіз літератури з лінгвістики емоцій, як вітчизняної, так і зарубіжної, дає змогу виокремити такий перелік основних проблем, що перебувають у центрі сучасної дослідницької тематики емотіологів: типологія емотивних знаків, вплив емоційного типу на формування мовної картини світу, поняття емоційної мовної картини світу, комунікація емоцій, зіставлення лексиконів емоцій різних мов світу, національно-культурна специфіка вираження емоцій, критерії емотивності мови та її знаків, співвідношення між емоційною системою і емоційною системою, а також співвідношення між емоційною системою і емоціями. Природно, що цей перелік далеко не повний.

Надалі з метою цього дослідження нам знадобиться дотримуватися певної класифікації емоцій, для цього розглянемо наявні підходи до проблеми класифікації емоцій.

1.3. Огляд наявних класифікацій емоцій

В історії вивчення емоцій неодноразово робили спроби їх класифікації. Проте немає такої класифікації емоцій, яку б прийняли всі дослідники, і

класифікації, що існують нині, помітно відрізняються одна від одної. Ймовірно, універсальну класифікацію емоцій створити взагалі неможливо, і класифікацію, яка добре служила для розв'язання одного кола завдань, неминуче має бути замінена на іншу під час розв'язання іншого кола завдань.

Людські емоції являють собою багатогранні і «тонкі» реакції особистості на фізичне і соціальне середовище і, отже, вони можуть бути класифіковані за багатьма критеріями. У процесі впливу людини на зовнішній світ і на інших людей, а також унаслідок впливу навколишнього світу на людину вони якісно ускладнюються і розвиваються. Звідси очевидно, що емоції не можуть бути класифіковані тільки за однією ознакою.

Крім цього, ще одна з труднощів класифікації емоцій полягає в тому, що, як уже згадувалося, поняття «емоція» є складним, що об'єднує в собі різні явища: емоційні стани й емоційні реакції [6].

Однак, незважаючи на наявні розбіжності, можна вказати на основні тенденції в працях різних дослідників, які спрямовували вивчення емоцій упродовж розвитку лінгвістичної науки, і згадати деякі відомі класифікації, що розбивають усе різноманіття емоцій на певні категорії.

При описі підходів до класифікації емоцій будемо дотримуватися хронологічного підходу.

Ще в 1964 р. Н. В. Вітт запропонувала класифікацію емоцій за різними ознаками. Відповідно до цієї класифікації, емоції видається можливим класифікувати:

- 1) за принципом їхнього зовнішнього прояву і вираження,
- 2) з урахуванням їхньої характеристики інтенсивності (сильні, слабкі, проміжні емоції),
- 3) з урахуванням їхнього розподілу на позитивні й негативні,
- 4) за спрямованістю емоцій,
- 5) з урахуванням їхніх об'єктивних показників – фізичних і фізіологічних,
- 6) залежно від соціально відпрацьованого рівня вираження емоцій [6].

У 1978 р. запропоновано класифікацію, в основі якої лежать функції першої та другої сигнальних систем і процеси свідомості [цит. за 8].

Зазначено, що створити універсальну класифікацію емоцій взагалі неможливо, тому запропонована ним класифікація стосується тільки «цінних», за його термінологією, емоцій. Основою цієї класифікації є конкретні види потреб і цілей, яким служать ті чи інші емоції. Критерієм класифікації видів почуттів Б. І. Додонов виокремлює бажані переживання, що лежать в основі спрямованості особистості. Відповідно до цього критерію дослідник виокремив десять видів почуттів:

- альтруїстичні (бажання допомагати іншим людям),
- комунікативні (виникають під час спілкування),
- глоричні (пов'язані з потребою в самоствердженні),
- праксичні (пов'язані з успішністю діяльності),
- пугнічні (пов'язані із ситуаціями небезпеки, з потребою ризикувати),
- романтичні (прагнення до незвичного, новизни),
- гностичні, або інтелектуальні (виникають у пізнанні),
- естетичні (пов'язані зі сприйняттям творів мистецтва),
- гедоністичні (пов'язані із задоволенням, комфортом, зручністю),
- акізитивні (пов'язані з інтересом до накопичення, колекціонування, збирання).

Не можна не зазначити, що в розряд «емоційного інструментарію», тобто ознак виокремлення цієї групи емоцій, у вченого нерідко потрапляють бажання і прагнення.

П. В. Симонов у своїй роботі 1981 р. «Емоційний мозок. Фізіологія. Нейроанатомія. Психологія емоцій» запропонував класифікувати емоції з огляду на їхню залежність від величини потреби і розмірів дефіциту або приросту прагматичної інформації [цит. за 10].

Можна сказати, що наступні класифікації емоцій є спробою розширити й удосконалити вже наявну класифікацію П. В. Симонова. Такою спробою є, наприклад, класифікація емоційних станів О. М. Лука. Критеріями для класифікації О. М. Лук визначає силу та тривалість емоцій. Дослідником було виокремлено чотири основні емоційні стани, притаманні людині: почуття, афект, пристрасть, настрої.

У зв'язку з тим, що все розмаїття людських емоцій можна поділити на групи або класи залежно від їхньої спрямованості, у своїх класифікаціях О. М. Лук (так само, як і раніше Н. В. Вітт) виокремлює емоції, спрямовані на суб'єкт, емоції, спрямовані на об'єкт, та емоції, спрямовані на самого себе [6].

Ця класифікація емоцій перегукується з поглядами А. Ортоні, який визначав емоції як валентні реакції на події, агентів або об'єкти, конкретна природа яких визначається способом сприйняття ситуації, що спричиняє емоцію.

В. К. Вілюнас ділить емоції на дві фундаментальні групи: провідні та ситуативні (похідні від перших). Першу групу становлять переживання, породжувані специфічними механізмами потреб, які забарвлюють предмети, що безпосередньо стосуються їх. Ці переживання виникають зазвичай у разі загострення деякої потреби і відображення предмета, що їй відповідає. Вони передують відповідній діяльності, спонукають до неї і відповідають за загальну її спрямованість. Вони значною мірою визначають спрямованість інших емоцій, тому їх і названо автором провідними. До другої групи належать ситуативні емоційні явища, породжувані універсальними механізмами мотивації і спрямовані на обставини, що опосередковують задоволення потреб. Вони виникають уже за наявності провідної емоції, тобто в процесі діяльності (внутрішньої або зовнішньої), і виражають мотиваційну значущість умов, що сприяють її здійсненню або утрудняють її (страх, гнів), конкретних досягнень у ній (радість, прикрість), ситуацій, які склалися чи можуть скластися, та ін.

Похідні емоції об'єднує їхня обумовленість ситуацією і діяльністю суб'єкта, залежність від провідних емоційних явищ.

В. О. Леонтьєв у своїй праці «Класифікація емоцій» запропонував виокремлювати групи емоцій за джерелом їхнього походження:

- емоції, пов'язані із задоволенням-незадоволенням особистих потреб людини;

- емоції, що виникають у результаті порівняння деякого об'єкта, самого себе або своїх дій зі своїми ж нормами, стандартами, правилами, переконаннями;

- емоції, що виникають унаслідок порівняння об'єкта із суспільними правилами та нормами;

- емоції, що виникають у зв'язку з чужими потребами.

- емоції, що виникають на основі взаємних стосунків з іншими людьми;

- емоції, що виникають на основі презирства [цит. за 14].

І. С. Баженова у своїй роботі, присвяченій дослідженню емоцій, прагматиці та тексту, зазначає, що емоції можуть різнитися за якістю (знаком і модальністю), кількістю, за інтенсивністю, тривалістю, глибиною, усвідомленістю, генетичним походженням, складністю, умовами виникнення, виконуваними функціями, впливом на організм, за пов'язаними з ними психічними процесами, потребами, тощо [цит. за 13].

Оскільки особливо значущим для еваліфікаційного дослідження є поділ емоцій за знаком або модальністю, а також виокремлення основних – або базових – емоцій, докладніше проаналізуємо наявні точки зору з цих питань.

Існує точка зору, згідно з якою поняття знака емоції є безглуздом і вводить в оману. Деякі дослідники стверджують, що навіть такі емоції як гнів, страх, сором не можуть бути однозначно віднесені до позитивних чи негативних. Протилежність базовим – варіативні емоції, зовнішній прояв яких культурно й особистісно зумовлений і нерідко має конвенціональний (договірний) або суто індивідуальний характер.

Спроби визначити набір фундаментальних, або базових, емоцій мають давню традицію в зарубіжній лінгвістиці. Цим займалися багато психологів. Серед західних теоретиків існування базових емоцій визнають К. Ізард, П. Екман, В. Фрайзен, Н. Фройда, В. Макдауелл. В основі їхніх визначень базових емоцій лежать різні ідеї, у всіх випадках пропонуються і різне число емоцій, і найрізноманітніші критерії їхньої класифікації, але їх об'єднує прагнення, з одного боку, виділити емоції, які відповідають деяким фундаментальним фізіологічним і психологічним процесам, а з іншого боку, виділити невелику кількість емоцій, які, об'єднуючись, давали б усі інші емоції.

Відповідно до класифікації емоцій, розробленої К. Ізардом, усі фундаментальні (базові) емоції автор поділяє за своїм знаком на позитивні (інтерес, радість), негативні (страждання, гнів, огида, презирство, страх, сором, провина) і нейтральні (здивування). Із поєднання цих фундаментальних або базових емоцій виникають комплексні емоційні стани [54].

Пол Екман виокремлює шість базових емоцій на основі вивчення лицьової експресії: задоволення або радість, здивування, огида, смуток, гнів, страх [66].

Отже, для цілей кваліфікаційного дослідження скористаємося поняттям основних, або базових, емоцій як універсальних емоційних процесів, досить схожих у різних культурах за способом вираження, з яких складається все різноманіття: в одних ситуаціях вони можуть відчуватися як корисні, а відтак, як позитивні, в інших – як шкідливі, а відтак, як негативні.

Однак у кваліфікаційній роботі відповідно до мети дослідження ми приймаємо класифікацію емоцій, згідно якої більшість емоцій можна поділити за знаком або модальністю на *позитивні й негативні*, проте визнаємо існування й так званих нейтральних емоцій, наприклад, здивування [54]. Щоб позбутися неоднозначності при визначенні позитивних і негативних емоцій, відповідно до прийнятого визначення емоції як стану, що виникає у зв'язку з оцінкою можливості досягнення чи недосягнення мети, називатимемо емоцію

позитивною, якщо вона виникає у зв'язку із задоволенням потреби або досягненням мети, відповідно, негативною – у зв'язку з незадоволенням або недосягненням.

Базові емоції – ще одне ключове поняття, що використовується в цій роботі. Одні вчені визнають існування базових емоцій, інші не згодні з цією точкою зору і вбачають в емоціях лише функцію перцептивно-когнітивних процесів. Останні вважають, що людина конструює емоції зі свого життєвого досвіду, що емоція є продуктом культури, соціалізації та навчання [66].

Базові емоції (також можуть називатися фундаментальними, базисними, основними, первинними) можна визначити як емоції, притаманні всім здоровим людям, які однаково проявляються у представників найрізноманітніших культур, які проживають на різних континентах, тобто емоції, спільні для всіх. Це вроджені емоції, на базі яких розвиваються більш складні соціально детерміновані емоційні процеси, стани та емоційно-особистісні якості [10].

Критерієм спільності в даному випадку є наявність фізіологічної емоційного життя людини, і будемо орієнтуватися на класифікацію К. Ізарда.

1.4. Категорія емотивності та емоції

Емоційність у лінгвістиці сприймається як потенційна можливість мовного знака висловити факт емоційного переживання явища дійсності, що становить предметне (денотативне) зміст даного мовного знака. Оскільки текст є послідовністю мовних знаків, обслуговуючих процес спілкування, емотивність є однією з характеристик тексту поряд з ознаками зв'язності та цілісності (цілісності). Таким чином, *емотивність* постає як семантико-функціональна категорія, тісно пов'язана з проблемою так званої емотивної мови і яка виявляється у системі мовних засобів різних рівнів, покликаних відображати, позначати та виражати емоції людини. Ці мовні засоби об'єднуються з урахуванням загального емотивного значення, лінгвістичний статус якого, проте, продовжує залишатися в науці дискусійним.

Ми розуміємо *емотивну мову* як сукупність засобів, які висловлюють емоційність. Емотивне значення мовної одиниці можна визначити як значення, у структурі якого представлені (виражені чи позначені) емотивні сенси. Ці сенси можуть повністю дорівнювати лексичному значенню слова, бути частиною денотативно-сигніфікативного макрокомпонента або входити до коннотативного компонента значення.

При вивченні лексичних одиниць на перший план виходить їхня здатність закріплювати у своїй семантиці вказівку на емоційне ставлення до об'єкта номінації, якщо аналізується текст, то більшої важливості набуває те емоційне співпереживання, яке він викликає. Безсумнівно, що загальне інтегральне вивчення категорії емотивності має враховувати обидва ці аспекти.

Функції категорії емотивності також різняться. А. В. Кунін виокремлює *виразну функцію* емотивності, тобто функцію вираження емоційного стану індивіда, і тому визначає емотивність як «емоційність у мовному переломленні, інкше кажучи, вираження мовними або мовленнєвими засобами почуттів, настроїв, переживань людини». З точки зору В. І. Шаховського, функціями емотивності є не тільки *вираження й опис*, а й *позначення емоцій*. У цьому разі категорія емотивності може трактуватися як «результат переломлення емоційного компонента філософської категорії ідеального в полі мови».

Стосовно тексту можна говорити про *емотивність* як невіддільну якість або властивість текстів поряд з ознаками зв'язності та цілісності. Через це у працях різних дослідників можна зустріти терміни емотивна тональність, забарвлення, емотивне тло. Також емотивність тексту можна розглядати як відображення в тексті емоційного світу людини і в цьому зв'язку говорити про різномірні мовні засоби емотивності: *морфологічні, лексичні, синтаксичні*, вивченню яких присвячене представлене кваліфікаційне дослідження.

Отже, під категорією «емотивності» в лінгвістиці розуміються два різні, хоча й взаємопов'язані компоненти – *мовні одиниці*, що мають емотивний компонент у своїй семантиці, та *емотивність тексту*, спрямована на створення

емотивного тла художнього твору, що зумовлює емоційний вплив на читача. Взаємозв'язок зазначених явищ виявляється в тому, що лінгвальні емотивні засоби є одним із найважливіших елементів, які формують текстову категорію емотивності художнього твору.

Необхідно зазначити, що існує два види емоційних проявів у художньому тексті:

- а) авторське бачення емоцій персонажа, їхній опис і вираження;
- б) авторська емотивність, тобто емоційна залученість самого автора художнього твору в описувані ним події.

У нашій роботі відповідно до мети дослідження ми розглядатимемо емотивність тексту насамперед у зв'язку з *авторським баченням і представленням у тексті емоцій персонажів художнього твору.*

Далі розглянемо питання лінгвальної реалізації категорії емотивності в тексті.

Можна виокремити фонетичний рівень, що включає маркери емоційної інформації, які сприяють адекватному передаванню в тексті емоцій персонажів / оповідача.

Емоції в мовленні обов'язково супроводжуються падінням або підйомом інтонації, уповільненням темпу, зниженням або підвищенням гучності, а також появою пауз перед використанням емотивного елемента, що знаходить відображення в тексті в наявності графічних маркерів емоцій, які передають фонетичні особливості (крапка, тире, знак питання), у високій частотності звуку або звукосполучення в тексті (вона пов'язана з вираженням (сприйняттям) почуттів та емоцій) або в наявності певних синтаксичних конструкцій. Подібні засоби дають змогу репрезентувати емоції опосередковано, використовуючи вказівки на характер висловлювання.

Якщо фонетичні засоби вираження емотивності здебільшого включають інтонаційні засоби вираження емоцій, то *морфологія* розглядає засоби словотворення, що дають змогу виразити той чи інший стан. Щодо питання

лексичного опосередкування емоцій серед лінгвістів є значні розбіжності. В. І. Шаховський вважає, що категорія емотивності може бути реалізована трьома видами лексичних засобів:

- а) словами, які мають тільки емотивне значення і виконують функцію емоційно-чуттєвого впливу на реципієнта;
- б) словами, які у своїй структурі мають емотивний компонент;
- в) словами, які позначають емоції.

Останні не є емотивними самі по собі, але утворюють ядро логіко-предметної номінації емоцій, апелюючи до їхнього емоційного сприйняття. І. І. Квасюк також широко трактує категорію емотивності та емотивну лексику, включаючи в емотивний ряд також і лексику, що позначає весь спектр емоцій та емоційних станів індивіда [цит. за 15]. Ще ширше коло засобів, що беруть участь у створенні текстової емотивності, окреслює В. Н. Телія, яка пов'язує емоційно-зabarвлене значення із вторинною номінацією та асоціативно-образною основою номінації [цит. за 23].

У зв'язку з цим з'явилося термінологічне розмежування: *лексика емоцій та емоційна лексика*. Виокремлення цих двох типів лексики враховує різну функціональну природу цих слів: лексика емоцій зорієнтована на об'єктивацію емоцій у мові, їхню інвентаризацію (номінативна функція), емоційна лексика пристосована для висловлювання емоцій мовця та емоційної оцінки об'єкта мовлення (експресивна та прагматична функції). Таким чином, лексика емоцій включає слова, предметно-логічне значення яких складають поняття про емоції. До емоційної лексики відносять емоційно забарвлені слова, що містять чуттєвий фон. Беручи до уваги відмінність природи емотивної зарядженості цих слів, треба враховувати, що лексика тієї й іншої множини бере участь у відображенні емоцій людини.

Особливо виокремимо той факт, що фактично позбавлені емотивного забарвлення позначення емоцій, на думку дослідників, можуть репрезентувати категорію емотивності. У даній роботі ми підтримуємо цю точку зору, оскільки

аналіз текстів показує, що, слова, які називають емоції, у деяких ситуаціях можна вважати ключовими словами, що вказують на емоції персонажа, які прагне передати в тексті автор художнього твору.

Говорячи про емотивність як про категорію, що охоплює весь текст, не можна не згадати про важливість синтактико-стилістичних засобів, значущість яких у реалізації категорії емотивності підкреслюється різними дослідниками. Ш. Баллі писав, що категорія емотивності створюється завдяки таким синтактико-стилістичним засобам і прийомам, як вигук, еліптичні конструкції різних типів, лексичний повтор, зіткнення синонімів (тобто семантичний повтор), синтаксичні стилістичні прийоми, що належать до художньо-обробленої мови тощо [1].

Точки зору Ш. Баллі дотримуються й інші лінгвісти, які, окрім того, зазначають, що емотивність, так само як і експресивність, може створюватися «образотворчістю стилю» в художньому тексті та полягає в певному доборі засобів та організації словесного ряду.

І. В. Арнольд також виокремлює виразні засоби, які репрезентують категорію емотивності за допомогою особливих синтаксичних побудов: інверсію, риторичне запитання, паралельні конструкції тощо [47].

Абсолютно обґрунтованою видається точка зору І. В. Арнольд про те, що «виразні й образотворчі засоби розглядаються в стилістиці тільки у зв'язку з художнім цілим, як його невід'ємна частина. Кожен елемент художнього тексту – слова, звуки слів, побудова фраз тощо, – впливають на розум і почуття читача не окремо, не в ізоляції, а у своїй конкретній функції, у зв'язку з художнім цілим, що містить мікро- і макроконтекст» [47].

У нашому дослідженні ми дотримуємося такої думки з питання про засоби вираження категорії емотивності в художньому тексті: оскільки поділ на виразні й образотворчі засоби має умовний характер, видається природним, що і ті й інші можуть слугувати засобами вираження категорії емотивності в тексті.

Отже, конкретний зміст категорії емотивності становить позначення різними лінгвальними засобами і різною мірою всього спектра емоційного стану людини. Засобами реалізації категорії текстової емотивності можуть бути мовні засоби всіх рівнів мови, включно з емотивною лексикою, емпатичними граматичними конструкціями, різноманітними стилістичними прийомами тощо.

Висновки до розділу 1

У Розділі 1 висвітлено основні теоретичні проблеми, пов'язані з темою кваліфікаційного дослідження, навели огляд найвідоміших напрямів вивчення емоцій у психологічній і лінгвістичній літературі та проаналізували сучасний стан проблеми вивчення понять емоційності та емотивності. Проведений аналіз дав змогу визначити ключові поняття в тому розумінні, в якому вони вживаються в даній роботі, сформулювати загальні теоретичні положення, якими ми будемо керуватися при виконанні практичної частини роботи.

Емоції – це особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами та мотивами, які відображають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість різноманітних явищ і ситуацій, що діють на індивіда. Емоції мають чітко виражений ситуативний характер, тобто виражають оцінне ставлення суб'єкта до ситуацій, що складаються або можливих ситуацій.

Почуття – це стійкі емоційні ставлення людини до явищ дійсності, які на відміну від емоцій характеризуються усвідомленістю, предметністю та більшою тривалістю; від них залежить виникнення та зміст ситуативних емоцій. Взаємовідношення між емоціями та почуттями можна описати так: почуття формуються на основі емоцій, а емоції виникають у разі задоволення або незадоволення потреб організму.

Хоча в психології поняття «емоції» і «почуття» трактують як різні щаблі розвитку емоційної форми відображення дійсності, вони бувають тісно

пов'язані між собою і не завжди чітко диференціюються. У зв'язку з цим у роботі під час стилістичного аналізу терміни «емоції» і «почуття» вживатимуться як переважно еквівалентні позначення психічних станів, переживань, відчуттів людини.

Прагнучи до однаковості термінології та для зручності лінгвістичного аналізу контекстів художньої літератури, у роботі до емоцій ми зараховуємо також і те, що психологи називають «афектами» (сильними емоційними короткочасними переживаннями, супроводжуваними різко вираженими руховими проявами) та «переживаннями» (станами, що виявляються не тільки у сфері емоцій, а й у формі потреб та вольового зусилля).

Для подальшого практичного аналізу скористаємося психологічними термінами «емоційні стани» та «емоційні реакції» при описі засобів подання емоцій у художньому тексті. Термін «емоційні стани» буде вживатися по відношенню до внутрішніх, прихованих від сторонніх очей відчуттів людини, які вона відчуває, переживаючи емоції, а термін «емоційні реакції» буде використовуватися для позначення будь-якого компонента системи емоцій, що співвідноситься із зовнішніми способами вираження. Емоційні реакції розглядатимуться як ознаки чи «симптоми» того чи іншого емоційного стану / емоції. Термін «емоційний стан» також використовуватиметься для позначення ширшого, комплексного переживання, що з сполуки базових емоцій.

У даній роботі з метою дослідження приймається класифікація емоцій, відповідно до якої більшість з них можна поділити за знаком на позитивні (що виникають у зв'язку із задоволенням потреби або досягненням мети) і негативні (що виникають у зв'язку з незадоволенням або недосягненням), проте визнаємо існування і так званих нейтральних емоцій, наприклад, здивування.

Далі в кваліфікаційному дослідженні скористаємося поняттям фундаментальних або базових емоцій, під якими розумітимемо спільні для всіх емоції, які притаманні всім здоровим людям і однаково проявляються у представників різних культур. Ми приймаємо класифікацію К. Ізарда,

відповідно до якої всі фундаментальні (базові) емоції поділяються за своїм знаком на позитивні (інтерес, радість), негативні (страждання, гнів, огида, презирство, страх, сором) і нейтральні (здивування). Для докладнішого аналізу в третьому розділі виокремимо п'ять із цих базових емоцій (радість, страждання, страх, гнів, здивування).

Прояв емоцій у мовленні є емоційністю.

Емоційність розуміють як психологічну характеристику особистості, здатність переживати емоції та виражати їх; емоційність мовлення – як потенційну можливість лінгвальних знаків виразити факт емоційного переживання суб'єктом деякого явища дійсності.

Емоційність можна також визначити як властивість лінгвальної одиниці збільшувати впливову силу висловлювання за рахунок наявності в семантиці певних компонентів, що впливає в *експресивність*.

Різномірні лінгвальні засоби відображення (позначення, опису, вираження) емоцій утворюють категорію *емотивності* тексту – лінгвістичну характеристику тексту, що спрямована на створення емотивного тла художнього твору й зумовлює емоційний вплив на читача. У нашому дослідженні ми розглядатимемо емотивність тексту насамперед у зв'язку з авторським баченням і представленням у тексті емоцій персонажів художнього твору.

РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ ПЕРСОНАЖА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

2.1. Номінація емоцій персонажу за допомогою ключового слова

Лексика англійської мови має у своєму розпорядженні потужний потенціал для повідомлення інформації в її найтонших смислових і стилістичних відтінках. Таке стилістичне багатство лексико-семантичного рівня пояснюється як колосальною кількістю одиниць, що входять до нього, так й різноманітністю їхньої якості, складною, багатоярусною системою їх стилістичної організації. У межах лексико-семантичного рівня мови є, з одного боку, одиниці, що володіють одним у своєму роді значенням і настільки ж конкретно-неповторним стилістичним відтінком, з іншого боку, існують абстрактні стилістичні категорії забарвлення, що охоплюють багато сотень слів. Мова йдеться про експресивні та емоційні види забарвлення: жарт, іронія, сарказм, тощо. Деякі з цих відтінків дають лексемі позитивного, інші – негативного забарвлення [30, с. 182]. Позитивне / негативне забарвлення залежить від контексту, тому може змінюватися.

Серед випадків лексичного позначення емоцій насамперед можна виокремити передавання емоційних станів (далі – ЕС) та емоційних реакцій (ЕР) у тексті за допомогою прямої номінації – вживання ключових слів, що номінують емоції.

У межах прямої номінації емоційних станів виокремлюємо наступні групи:

- 1) субстантивна номінація,
- 2) дієслівна номінація,
- 3) ад'єктивна номінація,
- 4) адвербіальна номінація.

Розглянемо кожен із цих різновидів номінації ЕС детальніше на матеріалі творів сучасних англійських письменників.

Першою для аналізу обрано *субстантивну номінацію* емоційних станів (35 %). У разі субстантивної номінації ключовим словом, що ідентифікує конкретну емоцію в тексті, є *іменник*, наприклад:

*She waited with **longing** for a denial* [69, с. 53].

*He beamed with **delight** when he had managed to extract a compliment* [73, с. 53]

*For the second time she experienced an impersonal **tenderness** towards him* [69, с. 31].

Усередині субстантивної номінації можна виокремити такі підгрупи залежно від умов функціонування ключового іменника в реченні.

До першої підгрупи номінація емоцій уналежнюємо складені субстантивні сполучення із прийменником “of” у таких виразах як *a feeling of, a sense of*, тощо, як у наступних прикладах:

*And I felt a curious **sense of shame*** [68, с. 20]

*She was surprised to discover in herself a strange **feeling of pity** for him because she no longer loved him* [73, 49].

Ці поєднання рівнозначні за змістом номінації ЕС за допомогою одного ключового слова-іменника, являють собою констатацію почуття, яке вони відчують, і їх можна назвати нейтральними субстантивними поєднаннями на відміну від сполучень, представлених у наступній підгрупі.

Друга підгрупа також «номінує» емоції за допомогою складених субстантивних сполучень із прийменником “of”, де емоція приєднується за допомогою прийменника до обумовленого слова – іменника, що описує якийсь хворобливий або болісний стан: *a twinge, a spasm, a pang*, що спостерігаємо у наступних прикладах:

*Her face was crossed by a **twinge of agony*** [73, с. 62].

*Moving down the corridor she leant her red face against the cold smutty glass in a **spasm of pain** at her own drunkenness and squalor* [69, с. 48].

Можна дійти висновку, що за допомогою такого засобу в тексті реалізуються переважно негативні емоції, причому ця модель не тільки констатує переживання індивідом тієї чи іншої емоції, а й привносить у позначення емоції оцінний компонент.

До третьої групи уналеєнюємо поєднання ключового слова-іменника з епітетами для номінація емоцій. Як показує дослідження, субстантивна номінація в чистому вигляді (тобто маніфестація емоцій за посередництва одного ключового слова) спостерігається в порівняно невеликій кількості випадків. Значнішу частку серед різновидів субстантивної номінації становлять випадки поєднання ключового слова-іменника з епітетами, що оформлюються у вигляді атрибутивних слів чи сполучень і передають читачеві інформацію уточнювального чи описового характеру, інтерпретують або характеризують згадану емоцію з погляду індивідуального сприйняття. Епітети, що супроводжують ключові слова, можуть при цьому бути у:

а) препозиції до ключового слова, як у наведеному нижче наприкладі:

*“You know it’s true,” she said with **useless anger** [69, с. 55].*

б) у постпозиції до ключового слова, наприклад:

*At least it was love: **warm, fond and affectionate** [77, с. 191].*

Модель з епітетами, що передують ключовому слову, під час цього дослідження зустрічалася в текстах частіше і видається більш поширеною, ніж модель речення з епітетами, що стоять у постпозиції.

Важливо підкреслити, що місце розташування визначень є стилістично значущим, тому що від зміни порядку слів у даному випадку залежить зміна смислового й емоційного навантаження речення. Означення, що характеризують описувану емоцію і йдуть за обумовленим словом, порушують традиційний порядок слів і являють собою спосіб інверсування членів речення в стилістичних цілях – цілях емпізи, тобто виділення слова за допомогою вживання його в будь-якому незвичному, несподіваному положенні [50].

Серед епітетів у поєднанні із субстантивною номінацією ЕС можна виокремити мовні та мовленнєві. Деякі прикметники, використані як мовні епітети, поступово втрачають своє початкове значення і дедалі більше зрощуються зі своїм означуваним. Цей процес іноді заходить так далеко, що виходять нерозкладні фразеологічні одиниці, у яких означуване й означення зливаються в одне поняття, наприклад: *true love*, *black rage*, наприклад:

*He was my only **true love*** [77, с. 191].

*She was in a **black rage*** [73, с. 99].

Більшість епітетів у художніх творах є оригінальними, індивідуально-авторськими; в їхній основі лежать неочікувані смислові асоціації, і їхнє вживання має оказіональний характер.

У рамках нашого дослідження необхідно звернути увагу на семантичну структуру речень, що містять субстантивну номінацію емоції в поєднанні з епітетами. Залежно від типу інформації, яку передають реципієнту епітети при ключовому слові, їх можна поділити на такі різновиди:

а) епітети, що повідомляють про супутню (другорядну або вторинну) емоцію;

б) епітети, що інформують про деталі іншого роду (які не мають стосунку до емотивної сфери).

Прикладом до першого випадку є речення, в якому основною або домінуючою емоцією є почуття *смуtku*, а супутньою або другорядною – *здивування*:

*He flashed back at her with **astonished bitterness*** [69, с. 28].

Іноді за подібною схемою можуть вибудовуватися цілі ланцюжки емотивних епітетів:

*She said with the **dry trivial relief of disappointment*** [69, с. 53].

Основна емоція в реченні – почуття полегшення; визначення, що стоїть у постпозиції (у вигляді фрази з прийменником *of*), є засобом маніфестації емоції розчарування, що видається однаковою за силою з основною емоцією завдяки

вживанню засобу її вираження в стилістично сильній позиції. Зрештою, другорядні ознаки цих емоцій, що надають їм додаткових відтінків, передаються епітетом *dry* і почасти прикметником *trivial*.

Визначення, що супроводжують субстантивну номінацію емоційного стану, також можуть повідомляти про названу емоцію різну інформацію описового характеру, але не вводити позначення супутньої емоції. У ролі таких визначень, отже, виступають різноманітні якісні прикметники:

*His face fell and he asked her with **sudden** humility ...* [69, с. 53]

*She said with a **deep** suspicion ...* [69, с. 50]

Цікавими є такі випадки субстантивної номінації «від протилежного»: поєднання іменника, що іменує будь-яку емоцію, з дієсловом-присудком, що має значення закінчення дії або зменшення інтенсивності дії. Наприклад:

*The uselessness of it irritated her and made her for a moment **forget her pity** for his age and anxiety* [69, с. 28].

Такі випадки спостерігалися при вербалізації як позитивних, так і негативних емоцій.

Схожі випадки вербалізації емоцій зафіксовано під час заперечення будь-якої емоції, вираженої за допомогою інших засобів, наприклад, ад'єктивної номінації. Порівняймо:

*But he **wasn't quite happy** for all that, he was puzzled by her tone, which was so friendly and yet at the same time faintly ironical; he felt a trifle let down* [73, с. 138].

Закінчуючи розгляд субстантивної номінації ЕС, звернімо увагу на те, що вельми поширеним способом реалізації субстантивної номінації емоцій у рамках цього дослідження є вживання ключових слів-позначень при описі голосу людини / манери вимови слів або її очей / погляду як найочевидніших засобів прояву емоційних реакцій. Наведемо деякі з численних прикладів, виокремивши за допомогою жирного шрифту номінації емоцій і слова, що вказують на характеристики голосу або погляду:

He was escaping her, and she stared at him with rage [69, с. 77].

... but your eyes were blazing with passion [73, с. 104].

Другим різновидом прямої номінації емоційного стану є **дієслівна номінація** емоцій і почуттів (30 %). Як випливає з назви, словом, що ідентифікує конкретну емоцію в контексті речення, є дієслово-присудок, наприклад:

Clarissa came up, with her perfect manners, like a real hostess, and wanted to introduce him to someone – spoke as if they had never met before, which enraged him. Yet even then he admired her for it [78, с. 77].

Під дієслівною номінацією розуміємо кілька варіантів речень, що включають:

1) дієслово в чистому вигляді (дієслово позначає емоцію), наприклад:

The notion exhilarated her ... [73, с. 198].

2) складений іменний присудок, що включає номінацію емоції як елемент у формі дієприкметника (Participle II), наприклад:

She seldom read a book without wondering, how would Marcus have judged that? And then feeling irritated by the question [77, с. 161].

3) дієслівні елементи, оформлені в реченні відокремленням, наприклад:

She rose, bewildered and frightened [70, с. 153].

З погляду семантики, дієслова, що іменують емоції, спрямовані на суб'єкт, розпадаються на такі основні групи:

а) дієслова, що виражають найзагальніші, найсталіші, найсформованіші почуття, спрямовані на іншого індивіда (любов, ненависть), наприклад:

“Oh, Julia, Julia, I love you so much, I can't make you miserable” [73, с. 62].

Такі речення зазвичай містять вказівку на двох учасників ситуації / комунікантів і відображають певні стійкі емоційні стосунки індивіда, інколи головні детермінанти емоційного життя людини.

б) дієслова, що опосередковують численні різноманітні ситуативні емоції, часто із вказівкою на конкретний стимул (дії, слова тощо іншого індивіда), наприклад:

*His polite request **angered** her* [69, с. 44].

Подібні речення з дієслівною номінацією емоційних реакцій виражають оцінне ставлення суб'єкта до своєї діяльності або до проявів інших людей у ситуаціях, що складаються, або можливих ситуаціях.

в) дієслова, що позначають ЕС, стимулом яких своєю чергою послуговували емоції іншого індивіда. Наочною ілюстрацією цього випадку є таке речення:

*He had been **angered** by his father's easy satisfaction* [69, с. 159].

Зазвичай у таких випадках емоції-стимули реалізуються в тексті за допомогою субстантивної номінації, емоції-реакції – дієслівним способом.

Отже, дієслівний різновид номінації емоцій у тексті є дещо подібним до субстантивної номінації й містить так звані «інформативні» епітети (означення або визначальні підрядні речення), які інтерпретують або характеризують ключове слово-позначення емоції; дієслівна номінація ЕС також може супроводжуватися групами слів, які мають схожу мету і виконують у реченні функцію обставини способу дії, наприклад:

*She **hated** men with a **wicked intensity*** [69, с. 47].

Необхідно зазначити, що в наведеному прикладі група *with a wicked intensity* не тільки й не стільки слугує меті роз'яснення або інтерпретації стану індивіда, скільки має емоційне навантаження і є інтенсифікатором або підсилювачем основної емоції, вираженої дієсловом.

Третій спосіб номінації емоційного стану індивіда в тексті художнього твору є *ад'єктивна номінація* (20 %), тобто вживання прикметника як ключового слова, що вказує на емоції та почуття персонажу.

Окремо виокремимо випадки, коли прикметник, що номінує емоцію, входить частиною до складеного присудка з дієсловами *to be, to become, to grow, to feel*, як у наступному прикладі:

*I feel **guilty and ashamed*** [77, с. 162].

Крім цього вживання, прикметник у реченні може виступати у звичній для себе функції означення, тобто супроводжувати означуване слово, і в такий спосіб маніфестувати ЕС індивіда:

*He avoided her glance and his face once more bore a **sulky look*** [73, с. 136].

Прикметники, що слугують позначенню в мові ЕС, розпадаються на такі основні групи з погляду семантики й умов функціонування в реченні:

а) прикметники, що беруть участь в описі голосових характеристик і погляду індивіда (як уже згадувалося раніше, голос / манера говоріння і погляд належать до емоційних реакцій, які найяскравіше відбивають людські емоції й доступні безпосередньому сприйняттю, тому їх опис поширено використовується авторами як засоби вербалізації емоцій у тексті). Наприклад:

*Jones gave a **deep unhappy sigh*** [68, с. 242].

*The literary gentleman said **in a shocked tone*** [72, с. 73].

б) прикметники, що супроводжують слова, які не належать до емотивної сфери, і тому є єдиними маніфестаторами ЕС індивіда в контексті. Наприклад, у такому реченні шанобливе ставлення до співрозмовника маніфестується винятково за допомогою прикметника:

*“You Mr. Quin Savory?” she asked, and saw out of the corner of her eye how the clergyman’s attitude changed to one of **respectful attention*** [69, с. 66].

Ще одним різновидом прямої номінації ЕС індивіда у тексті є **адвербіальна номінація** (15 %), тобто використання прислівників як ключових слів, що вказують на емоцію. Прислівник посідає свою звичайну позицію в реченні, виконуючи функцію обставини способу дії і будучи визначником дієслова – присудка речення. Наприклад:

*With this thought she **fell happily asleep*** [73, с. 76]

Серед прислівників, за допомогою яких здійснюється номінація ЕС, залежно від семантики дієслова-присудка можна виділити такі підгрупи, що найчастіше зустрічалися в цьому дослідженні:

а) прислівники, що супроводжують дієслова, які описують або погляд, або голос / манеру говоріння індивіда (*to look, to tell, to notice, to talk, to speak, to say, to add* та ін.):

*He looked at her **anxiously and searchingly*** [71, с. 219].

Дієслова, що описують голос / манеру мовлення в поєднанні з ад'єктивною номінацією емоції, наведені в наступних прикладах:

*He spoke so **passionately** that Julia was astonished* [73, с. 137].

Цей різновид уживання прислівників із переліченими вище дієсловами є найпоширенішим у всіх авторів, твори яких піддавалися аналізу в рамках дослідження.

б) прислівники, що супроводжують дієслова або дієслівні групи, які описують кінесичні прояви емоцій, наприклад:

*He **shrugged** his shoulders deprecatingly* [69, с. 49].

Отже, ми проаналізували та описали різновиди номінації емоцій та емоційних станів персонажу у художньому тексті на основі **частин мови**. Виокремлено наступні групи: 1) субстантивна номінація (35 %), 2) дієслівна номінація (30 %), 3) ад'єктивна номінація (20 %), 4) адвербіальна номінація (15 %). Вживання тієї чи іншої частини мови зумовлено ключовим словом, що ідентифікує емоцію в тексті. Перелічені групи номінації представлені низкою різновидів, що визначаються умовами функціонування ключового слова в реченні, а також деякими семантичними підгрупами.

2.2. Стилiстичнi засоби вiдтворення емоцiйного стану

2.2.1. Лексичнi стилiстичнi засоби

У розпорядженні авторів художньої літератури є різноманітні засоби в галузі лексичних стилістичних прийомів, що супроводжують опис ЕС героїв у текстах художньої літератури, ядро яких становлять **метафора** та **порівняння**.

Стилiстична метафора (далі – СМ) вiдображає iндивiдуальне, часто оригiнальне бачення явищ реальної дiйсностi, будучи, таким чином,

приналежністю конкретної особистості, що творить дискурс (автора). Сприйняття СМ не автоматизоване, воно потребує активної інтерпретаційної діяльності адресата. При цьому інтерпретація СМ, навіть за інваріантної семантичної однозначності, допускає варіанти, залежні від особистості інтерпретатора та деяких інших обставин. Звичайно, можна навести окремі приклади СМ, доступних розумінню поза контекстом, але, як правило, контекст відіграє вирішальну роль як в ідентифікації СМ, так і в її інтерпретації. Більш того, з лінгвістичної точки зору, не продукт концептуальної операції (метафора) вноситься в контекст, а контекст творить метафору. Нерідко без звернення до контексту адекватна інтерпретація СМ, конкретне тлумачення образу, присутність якого безпомилково відчувається, видається скрутним [46, с. 7-8].

Розкриття внутрішнього світу героїв творів становить одне з основних завдань художньої творчості. Тому саме в цій сфері користування мовою і виникає потреба в розробці точних і тонких способів повідомлення про світ душі, саме тут виробляється потрібний для виконання цього завдання лексикон. Суб'єктивне переживання тієї чи іншої емоції не може бути цілком адекватно виражене словом. Саме метафора є загальноприйнятим засобом алегоричної номінації, алегоричного вираження понять з метою їхньої найадекватнішої репрезентації.

Перебуваючи у владі особливо сильних емоцій, людина часто відчуває, що немає слова, здатного виразити їх, і тоді вона намагається позначити те чи інше відчуття в ЕС за допомогою асоціації з відомими спостережуваними предметами, явищами, що існують у реальній дійсності [42; 51; 52; 53]. Під асоціаціями розуміється такий зв'язок уявлень, завдяки якому одне уявлення, з'явившись у свідомості учасника комунікації, викликає інші – подібністю, суміжністю або протилежністю. Водночас асоційовані смисли, не маючи своєї власної роздільної звукової форми, користуються формою іншого, буквально зрозумілого змісту [56, с. 98].

Опис внутрішнього життя людини потребує певного набору мовних засобів, які повідомляють, описують і водночас створюють внутрішній світ людини.

Оскільки внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього, матеріального світу, основним джерелом психологічної та емоційної лексики є лексика «фізична», використувана у вторинних метафоричних смислах [55]. Метафоризація дієслів визначається своєю чергою як предикація позначуваному деякої «невласної» для нього ознаки, приписуваної йому в силу подібності за аналогією, наприклад:

*What had awakened his conscience was **the love that had seized him** for a girl who he believed was pure* [73, с. 137].

Дієслова в подібних фрагментах текстів передають емоції за підтримки та під впливом контексту, який іноді також містить номінацію емоцій.

Дослідження номінацій внутрішніх суб'єктивних переживань суб'єкта показує, що емоція може персоніфікуватися.

Багато позначення емоцій містять як предикати дієслова руху, а також дієслова, що містять сему руху, які в рамках цього дослідження є найчастіше використуваним засобом позначення внутрішнього суб'єктивного переживання, спричинюваного в людини емоціями гніву, жаху, страху тощо. Особливо перспективні в плані породження образного представлення та персоніфікації емоцій дієслова конкретної фізичної дії. Порівняймо:

*Suddenly a **cold fear gripped her*** [71, с. 154]

*I had seen them laughing, angry, frightened, but never **overcome** like this **man by inexplicable grief*** [68, с. 40]

В другому з наведених прикладів замість дієслова вживається дієприкметник минулого часу.

На прикладі цих речень можна бачити, як при метафоризації дієслів фізичного впливу на об'єкт загальна семантична ознака «вплив на об'єкт» зберігається, але при цьому відсутня семантична ознака «фізичний вплив». На

перший план у цих позначеннях висувається сема «сильний вплив на об'єкт», причому об'єктом є людина.

Courage in the brave sleeps before breakfast and I was never brave [68, с. 210].

У подібних реченнях вживається суб'єктна конкретизація. Реальний суб'єкт – носій стану не називається, він мається на увазі. Емоції відволікаються від їхнього носія, абстрагуються, передаються як самодостатні сутності. Це зумовлюється тим, що позицію суб'єкта тут посідають назви емоцій, а дієслова виконують функцію ознаки, що їх характеризує. У результаті підкреслюється актуальність самих почуттів, їхня динаміка та мінливість.

Іменники, що позначають емоції, мають високу фразоутворювальну активність і гнучкість у передачі багатства емоційних процесів людини.

За допомогою метафоризації невеликої кількості дієслів широкої семантики створюються словосполучення з великим числом іменників, що позначають емоції. Дієслово в цьому разі передає значення емоційного процесу, його суб'єктивно-оцінну віднесеність. Наприклад, дієслово *to grip* може поєднуватися з позначеннями таких емоцій, як *fear, rage, wrath, anger, to grasp* – зі словами *fight, terror* тощо.

Так само іменники, що позначають емоції, можуть входити складовою частиною в стійкі субстантивні поєднання з прийменником *of*, які носять метафоричний характер і, по суті справи, лише називають емоцію (*glint of pang* тощо). Існує не надто велике число подібних словосполучень, і іменники, які називають ЕС, можуть довільно входити до складу декількох, наприклад: *a flash of humour, a pang of remorse / disappointment, a wave of gratitude, a spark of malice, the touch of fear / bitterness*.

Незважаючи на те, що власне емоція може бути виражена метафорою, частіше остання (тобто метафора) виражає не саму емоцію, а будь-яку її супутню ознаку, наприклад, вираз очей під час емоції ненависті. Навіть якщо в реченні відсутня пряма номінація емоції, проведений аналіз показує, що

метафора вживається для опису будь-якого супутнього чинника емоційного стану – виразу обличчя, очей, на підставі чого також можна зробити висновок і про пережиту емоцію:

Her eyes danced with mischievous laughter [73, с. 138].

В наведеному прикладі емоція номінується за допомогою епітета, а метафора використовується для опису виразу очей під час переживання цієї емоції.

Емоційний стан, який відчуває персонаж у наведеному контексті, має складний комплексний характер, поєднує в собі відтінки різних емоцій. Відповідно до класифікації К. Ізарда, можна виокремити позитивну емоцію *радості* (яка визначається як позитивний емоційний стан, пов'язаний із можливістю достатньо повно задовольнити актуальну потребу), а також відтінок емоції *сорому* або *провини* (негативний емоційний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів і вчинків очікуванням оточуючих). Цей ЕС передається метафорою, побудованою за аналогією з млявою, а потім розквітаючою пустелею. Низка образів – *oasis, well, desert* – пов'язують і доповнюють один одного, створюючи розгорнуту метафору і в результаті посилюючи вмотивованість цілісного образу шляхом поєднання двох планів та їхнього паралельного функціонування. Образ пустелі в цій ситуації не випадковий, раніше він вводиться в текст у такий спосіб:

Forty years in the wilderness, away from the flesh pots of Egypt, had entailed harsh habits, the counted date and the hoarded water; nor had a thousand years in the wilderness of a Christian world encouraged display. But the world was altering, the desert was flowering; in stray corners here and there, in western Europe, the Jew could show that other quality he shared with the Arab, the quality of the princely host.

Ми бачимо, що метафоричний образ пустелі асоціативно пов'язаний із біблійною алюзією на поневіряння єврейського народу пустелею.

Наступне речення являє собою образну метафору як засіб вербалізації почуття сильної любові жінки до чоловіка:

For ten years he had been the landscape that held her whole existence – one scarlet poppy on the hills and crags of him, sharing his sky [76, с. 166].

У реченні відсутня пряма номінація емоції, що вербалізується, проте асоціативні образи, які створює метафора, надзвичайно яскраво передають стан індивіда – почуття сильного кохання, за якого людина повністю розчиняється в предметі своєї пристрасті.

Ще один спосіб вербалізації емоцій – **порівняння**. Його прагматична функція – посилення образного представлення ЕС. Образами порівняння виступають найрізноманітніші предмети і явища навколишнього світу (тваринний світ, волога, вогонь, холод). З точки зору техніки зіставлення порівняння може бути лексично виражений елементами *like, as, as though, as like, such as, as ... as*, дієсловами *seem, resemble, look like*. З точки зору синтаксису порівняння може бути виражене порівняльними зворотами або підрядними порівняльними. Наведемо кілька прикладів використання порівняння з метою передачі емоцій:

(1) *He felt **like** a man in a dark net* [79, с. 81].

У прикладі (1) спостерігаємо типове позначення емоції розгубленості та страху – метафора *be in the net*. На її основі побудовано порівняння для передачі таких самих емоцій.

(2) *Her nerves **vibrated like tight strings*** [69, с. 79].

В прикладі (2) експліковано емоційний стан напруги та хвилювання.

(3) *Clarissa was **as cold as an icicle*** [79, с. 101].

У прикладі (3) порівняння є типовим для опису внутрішнього стану байдужості, відстороненості *as cold as an icicle*.

(4) *But it upset him. It annoyed him <...> it was **like a nudge in the ribs*** [79, с. 192].

У прикладі (4) порівняння експлікує досаду, роздратування.

Варто зауважити, що навіть якщо в контексті відсутня пряма номінація емоції, порівняння чітко передає відповідну інформацію через образність, не називаючи емоцію. У наступному реченні порівняння не є позначенням емоції, але бере участь в образному описі ЕС:

There was a sort of despair in the motionless, rather squat body. He looked like a caryatid bearing a weight [70, с. 217].

Пряма номінація ЕС у реченні супроводжується порівнянням пози людини, що несе тягар розпачу та відчаю, з конкретним образом каріатиди, що витримує вагу будівлі.

*At table she sat with her face like a crumpled mask of unspeakable irritability. **She looked old, very old, and like a witch** <...> Her face was made up, but haggard with a look of unspeakable irritability, as if years of suppressed exasperation and dislike of her fellow-men had suddenly crumpled her into an old witch [Lawrence, с. 225].*

У наведеному уривку номінація емоції (*irritability*) міститься вже у складі самого порівняння в першому реченні. Друге речення в прикладі також містить порівняння, що описує зовнішність персонажа, яке сприймається як елемент повторюваних конструкцій. Стилiстичний ефект цього прийому стає явним, коли далі в тексті трапляється речення, що об'єднує елементи порівнянь, які вживалися вище (емоція, зовнішній вигляд). Емоція, що вербалізована в цьому уривку тексту за допомогою поєднання кількох засобів, – роздратування, невдоволення.

Отже, пряма номінація емоції в реченні може супроводжуватися порівнянням, яке посилює сприйняття емоції. Автор твору може вживати порівняння для висування найбільш значущих для суб'єкта характеристик предмета чи явища, для створення образу, який дає змогу передати читачеві те особливе бачення світу, що міститься у тексті, притаманне ліричному герою, автору чи його персонажу і характеризує їх.

Окрім мовленнєвої реалізації через метафори та порівняння, вербалізація емоційного стану відбувається й за допомогою *epithetiv*.

Епітет вирізняється необов'язково переносним характером слова, що його виражає, та обов'язково наявністю в ньому емотивних або експресивних та інших конотацій, завдяки яким виражається ставлення автора до предмета. Властивість бути епітетом виникає в слові або кількох словах тільки в поєднанні з назвою предмета або явища, які він визначає. В аналізованих текстах найчастіше в функції епітетів виступають прикметники та діеприкметники.

Наше дослідження показує, що найпоширенішими є комбінації епітетів з прямою номінацією емоції.

Зафіксовані випадки, де епітети слугують для повідомлення емоції якоїсь яскравої, іноді метафоричної характеристики. Такі епітети, в яких важлива двоплановість, семантична неузгодженість, є метафоричними, наприклад:

*The exquisite freshness of Isabel! When he had been a little boy, it was his **delight** to run into the garden after a shower of rain and the rose-bush over him. Isabel was that **rose-bush, petal-soft, sparkling and cool** [72, с. 85].*

Ці епітети також слугують меті характеристики персонажа, сприяють формуванню в читача певного образу персонажа та ставлення до нього за задумом автора.

Аналізуючи численні приклади, можна помітити, що експресивність епітета підвищується завдяки взаємодії з іншими стилістичними засобами, одним із яких є створення ланцюжка епітетів, як у прикладі з оповідання Г. Лоуренса *The Lovely Lady*, що представляє собою зображену промову: епітети з великою емоційною силою (чому також сприяє речення-оклик, позначене знаком оклику) показують ставлення персонажа до описуваного явища, ЕС страху й відрази. Відтінки емоцій у цьому прикладі передаються саме епітетами:

But that awful creepy bodiless voice, with its rusty sort of whisper of an overtone! [71, с. 212]

Епітети в постпозиції, особливо якщо в них міститься два й більше елементів, неодмінно привертають до себе увагу читача, естетично дієві й емоційно забарвлені. Наявність же такої великої кількості епітетів є свідченням сильних емоцій.

Епітети також можуть функціонувати в реченні у вигляді емпатичної атрибутивної конструкції з перепідпорядкуванням:

Oh, what a devil of a woman! [71, с. 213]

Такий епітет також можна назвати інвертованим, оскільки ієрархічні відносини в ньому перерозподілені: смисловим центром є не ядерне, тобто перше слово словосполучення, а те, яке формально є до нього визначенням. Подібні структури експресивні та стилістично позначені як розмовні. Тому в контексті оповідання вживання такої структури дає змогу сприймати речення як зображене мовлення персонажа і робити висновки про емоції персонажа щодо описуваної людини. Для встановлення точної емоції одного наведеного речення недостатньо, за допомогою такого прийому може реалізовуватися як емоція неприязні, так і захоплення. Аналіз більшого контексту розповіді підтверджує комбінацію двох цих емоцій щодо описуваної людини.

У наступних прикладах емоції презирства й обурення, крім своєї прямої номінації (у першому прикладі), передають за допомогою опису погляду за допомогою епітета, експресивність якого збільшено завдяки оказіональному функціонуванню словосполучення як суцільнооформленого утворення, графічно, інтонаційно та синтаксично уподібненого слову. Через свою непередбачуваність такі утворення мають велику виразність:

She looked at me very solemnly, and yet with the slightest possible contempt – a “fancy-not-recognizing-that-at-the-first-glance” expression [72, с. 7].

I'm sure that by the time we reached the baseball field there was on every Comanche's face a some-girls-just-don't-know-when-to-go-home look [75, с. 69].

Як епітет – вираз, що дає експресивну, інколи образну, оцінну характеристику будь-якому явищу, особі або предмету, може виступати не тільки прикметник або дієприкметник, а й іменник, що приєднується до визначуваного слова за допомогою прийменника *of* наприклад:

Fred Henry stared after her, clenching his lips, his blue eyes fixing in sharp antagonism, as he made a grimace of sour exasperation [71, с. 119].

У даному випадку саме цей епітет, що описує вираз обличчя персонажа, містить пряму номінацію основної емоції *exasperation*, що, в свою чергу, супроводжується метафоричним епітетом *sour*.

Отже, ми розглянули випадки вживання лексичних стилістичних засобів таких як метафора, порівняння та епітети для вербалізації емоційного стану персонажу художнього твору. Аналіз прикладів показує, що метафора виражає як будь-яку супутню ознаку емоції, наприклад, вираз обличчя, очей під час переживання емоції, так і саму емоцію. В останньому випадку вживаються авторські, часто розгорнуті метафори, що включають кілька метафоричних образів. *Порівняння* може використовуватися для позначення емоції в тексті, а також може супроводжувати опис емоції або описувати її ознаку. Порівнянням може супроводжуватися пряма номінація емоції, що посилює сприйняття емоції читачем. За відсутності в реченні прямої номінації емоції об'єктом зіставлення є будь-які дії або внутрішні відчуття суб'єкта, які через конкретність предмета або ситуації, що позначає, дають змогу зробити висновок про характер абстрактного позначуваного почуття. Епітети також широко вживаються для характеристики емоції або персонажа. У більшості проаналізованих прикладів епітети виражені прикметниками або дієприкметниками, менш поширеним є вживання прислівників як епітетів, нарешті, в найменшій кількості випадків як епітет виступають іменники, які приєднуються до означуваного слова за допомогою прийменника *of*.

2.2.2. Синтаксичні стилістичні засоби

Поряд із лексичними стилістичними засобами реалізації ЕС індивіда у художньому творі можуть вживатися й синтаксичні стилістичні засоби. У загальній мовній системі синтаксична сторона посідає особливе місце – це явище вищого порядку, адже для вираження думки та емоції є недостатнім тільки вибір лексичного матеріалу, необхідне правильне і чітке встановлення зв'язку між словами, групами слів. Емоційний бік висловлювання дуже часто створюється саме засобами синтаксису. Вибір синтаксичних одиниць автором завжди пов'язаний із пошуком оптимального варіанта, що задовольняє вимогам потрібного емоційного звучання.

Справедливо, що саме синтаксис таїть у собі величезні стилістичні можливості, які полягають переважно в його здатності передавати найтонші відтінки думок і почуттів. Багато засобів синтаксису вирізняються сильною емоційністю, наприклад: речення, різноманітні за метою висловлювання (спонукальні, вигуківі, нерідко запитальні); багато випадків неповних і односкладових речень; низка явищ порядку слів; випадки використання однорідних членів речення, деякі види безсполучникових речень та ін.

Також безумовними стилістичними засобами в синтаксисі є функціонально обмежені й тим самим забарвлені синтаксичні одиниці. Наприклад, багато еліптичних конструкцій, інфінітивні та безособові речення тощо.

Отже, до синтаксичних стилістичних засобів, що беруть участь у вербалізації емоцій, належить, по-перше, структура або побудова фрази, яка характеризується порушенням традиційного способу розміщення членів речення, тобто різні види інверсії (виокремлення певних контекстуально важливих слів через їх вживання в незвичному положенні). Також необхідного стилістичного ефекту можна досягти за допомогою переосмислення, синтаксичних конструкцій, введення в текст стилістично значущих повторів, пропуску логічно необхідних елементів (зокрема, за допомогою еліпсису,

номінативних речень), а також прийомом порушення замкненості речення, наприклад, за допомогою вставних конструкцій, парцеляції, виокремлення.

Розглянемо деякі синтаксичні побудови, що підсилюють експресивність висловлювання й одночасно слугують для вербалізації ЕС персонажів.

Прикладами стилістичної *інверсії*, внаслідок якої якийсь елемент речення виявляється виділеним і отримує спеціальні конотації емоційності або експресивності, є речення типу:

Oh, especially in Italian Cecilia heard the poisonous charm of the voice, so caressive, so soft and flexible, yet so utterly egoistic [70, с. 222].

Означення, виражене прикметником, при постановці його після означуваного організовує висловлювання ритмічно, а також надає йому урочистого, дещо піднесеного характеру, що в цьому разі відповідає ЕС персонажа. Означення в подібній позиції можуть акцентуватися прислівниками, і навіть отримувати відтінок предикативності. Слід зазначити, що емоція реалізується переважно за рахунок епітетів, проте очевидною є й роль інверсії в передачі ЕС.

Іноді предикатив, виражений прикметником, передує підмету і дієслову-зв'язці і, таким чином, слугує засобом виділення цього прикметника, що передає ЕС персонажа, у чиєму мовленні вживається подібна конструкція. У таких випадках інверсія посилює емоцію, що виражається:

Terrible it had been! [72, с. 77]

Wild he was ... [там само, с. 115].

Обставини, висунуті на перше місце перед підметом речення (у двох наведених нижче реченнях – ті, що описують ЕС персонажа шляхом характеристики його мови і зовнішнього вигляду), набувають додаткової акцентуації й підсилюють передану емоцію:

Dreadfully offended he looked [72, с. 80].

Однак необхідно зазначити, що загальна стилістична функція будь-якого стилістичного елемента зазвичай виявляється з ширшого контексту, ніж

речення. Стилістична функція інверсії інколи не може бути виявлена тільки взаємовідкладенням частин речення, хоча саме це взаємовідкладення частин і підказує особливий відтінок значення всього висловлення.

Обговорювальні слова, висунуті на перше місце, не тільки акцентуються самі, а й акцентують підмет. Особлива жвавість і динамічність оповіді створюється висуненням на перше місце постпозитиву, наприклад:

Away she skimmed over the lawn, up the path, up the steps, across the veranda and into the porch [72, с. 56].

У наведеному прикладі така інверсія яскраво передає рвучкий, схвильований рух персонажа і, у поєднанні з перерахуванням, що також має стилістичний характер, піднесений, радісний ЕС. Таким чином, ми бачимо, що нерідко в реченнях уживаються додаткові стилістичні прийоми, які посилюють ефект інверсії, наприклад, перерахування, тощо.

Відокремлення в певному відношенні споріднене з інверсією, тому що відокремлені члени речення через розрив звичних синтаксичних зв'язків виявляються ізольованими від тих головних членів речення, від яких вони зазвичай залежать. Такі конструкції всередині речення, що виділяються засобами інверсії та інтонації, надають сильнішої виразності поняттю, образу, характеристиці, які в них містяться, підкреслюються логічно або емоційно.

У низці випадків виразність інтонації, викликана положенням відокремленого члена речення, буває настільки сильною, що синтаксично залежні члени речення, завдяки відокремленості, виражають основний зміст висловлювання. Наприклад, у наступних реченнях за допомогою такого стилістичного засобу основним змістом уривка стають емоції персонажа:

*She rose, **bewildered and frightened*** [70, с. 153].

*He'd looked up at her, **startled*** [73, с. 164].

Прикметники *bewildered, frightened, startled* функціонують як означення займенників, але, будучи відірваними від них, набувають особливих рис,

властивих відокремленим словам, особливої самостійності, що сприяє передачі емоцій персонажів.

Ще одним поширеним синтаксичним стилістичним синтаксичним засобом є різні види стилістично значущих **повторів**, які завжди характеризуються високим ступенем експресивності / емоційності.

Повтори створюють емоційний мотив сюжету, підсилюють емоційний стан персонажу, підкреслюють контекстуальну важливість повідомлюваної інформації, свідчить про велику інтенсивність почуття. Наведемо приклад репрезентації спогадів головної героїні:

*She rested her chin on folded hands and looked at him. **Mighty** is a perfect word, she thought. To me, he has always seemed **mighty**. And when he left me, **every** room, **every** place I went to was full of empty space [76, с. 169].*

Перший виділений повторюваний елемент, що виокремлюється (*mighty*), скоріше, передає оцінку, ніж емоцію. Однак повтор в останньому реченні є одним із засобів, що передають ЕС. Також у наведеному абзаці вживаються додаткові стилістичні прийоми, що підсилюють ефект повтору, а саме перехід авторської мови в зображену та різновид оксюморона (*full of empty space*).

У наступному прикладі з цієї розповіді ланцюжок доповнень із повторюваним займенником *her* має відтінок смислової градації, що сприяє висуненню та емоційності висловлювання, і, крім того, виділяється за допомогою відокремлення:

*No one could have given herself – **her** time, **her** energy, **her** love – more completely to one man than she to Marcus [76, с. 166].*

Наступний приклад цікавий практично повним повтором фрази зі збереженням синтаксичної конструкції:

She smiled at him, trying to cover up the lie: she didn't particularly like him, she didn't particularly not [74, с. 179].

Такий прийом слугує для вираження ставлення персонажа до іншої особи. Змінюється лише останній елемент, проте саме тому стає зрозумілим,

що автор навмисно зберіг і повтор, і паралельні конструкції в побудові частин речення задля створення ефекту одноманітності, монотонності та, як наслідок, задля передання байдужого, байдужого ставлення.

Наступний приклад містить фразу, яка сприймається як передача думок головної героїні, і тому повтор слова, виділений за допомогою тире, підкреслює інтенсивність емоції, яку вона відчуває до своїх друзів:

*They were **dears** – **dears** – and she loved having them there, at her table, and giving them delicious food and wine* [72, с. 24].

Синтаксичним стилістичним засобом, що є різновидом повтору, є паралельні конструкції, які також використовуються для посилення переданого ЕС, своєрідного емоційного наростання, наприклад:

I still feel love and I still say love, though it's not what men want, not from me [77, с. 196].

Еліпсис як стилістичний прийом в авторському мовленні та зображеному мовленні персонажа бере участь у передаванні емоцій значно частіше, ніж еліптичні конструкції в імітації усного мовлення персонажів, і залежно від ситуації та контексту може сприяти передаванню різноманітних ЕС, наприклад:

*She'd kept a proud face always. **But now! Lenny gone – what had she?*** [72, с. 80].

*Sam was in her blood. **Had always been. Would always be*** [75, с. 59].

Речення саме через свою лаконічність, створювану за допомогою еліпсису, отримують стилістичне навантаження, передаючи в першому прикладі ЕС печалі, розпачу, безвиході, у другому – почуття любові.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У Розділі II розглянуто випадки вживання різних стилістичних засобів з метою презентації емоцій та емоційного стану персонажів художніх творів.

Серед лексичних стилістичних засобів зафіксовано метафори (47 %), порівняння (30 %) та епітети (23 %) для представлення в тексті ЕС персонажа.

Для образного представлення емоцій широко використовується предикативна метафора: дієслова широкої семантики (наприклад, дієслова конкретної фізичної дії) вживають у поєднанні з низкою іменників, що позначають емоції (наприклад, *fear, rage, wrath, anger*).

Аналіз матеріалу показує, що метафора в мовленні автора виражає як будь-яку супутню ознаку емоції, наприклад, вираз обличчя, очей під час переживання емоції, так і саму емоцію. В останньому випадку вживаються авторські, часто розгорнуті метафори, що включають кілька метафоричних образів.

Порівняння може використовуватися для позначення емоції в тексті (частіше в разі вживання конвенціональних порівнянь), а також може супроводжувати опис емоції або описувати її ознаку. Порівнянням може супроводжуватися пряма номінація емоції, що посилює сприйняття емоції читачем.

За відсутності в реченні прямої номінації емоції об'єктом зіставлення є будь-які дії або внутрішні відчуття суб'єкта, які через конкретність предмета або ситуації, що позначає, дають змогу зробити висновок про характер абстрактного позначуваного почуття.

Епітети вживаються для характеристики емоції або персонажа. Під час аналізу ролі епітетів при репрезентації емоцій у тексті розглянуто деякі різновиди епітетів та умови їхнього функціонування, наприклад, уживання метафоричних епітетів для надання емоції якоїсь яскравої характеристики або для характеристики персонажа. Виявлено, що епітети як засіб вербалізації емоцій уживаються у взаємодії з іншими стилістичними засобами, серед яких

створення ланцюжка епітетів, уживання інтенсифікаторів, розміщення епітетів у постпозиції до обумовленого іменника, уживання епітетів у постпозиції до обумовленого іменника, вживання інвертованих епітетів, уживання як епітетів словосполучень, графічно, інтонаційно та синтаксично подібних до слову.

Більшість проаналізованих прикладів містить епітети, виражені прикметниками або дієприкметниками, менш поширеним є вживання прислівників як епітетів, нарешті, в найменшій кількості випадків епітетом виступають іменники, які приєднуються до означуваного слова за допомогою прийменника *of*.

Також розглянуто синтаксичні стилістичні засоби, що підсилюють експресивність висловлення й водночас беруть участь у відтворенні ЕС персонажів: введення в текст різних видів повторів, пропуск логічно необхідних елементів (зокрема, за допомогою еліпсису, номінативних речень), тощо.

Серед видів інверсії, що беруть участь у передаванні емоцій, зафіксовано розміщення визначень після означуваних прикметників, постановку додатка на перше місце в реченні, передування предикатива, вираженого прикметником, підмету і дієслову-зв'язці, висунення обставини на перше місце перед підметом. Усі перелічені види інверсії, за винятком висунення обставини перед підметом, реалізуються в мовленні персонажів, а саме в зображеному мовленні.

Зазвичай у реченнях вживаються додаткові стилістичні засоби, що підсилюють ефект інверсії, наприклад, перерахування, паралельні конструкції тощо. Загальна стилістична функція будь-якого стилістичного елемента зазвичай виявляється з ширшого контексту, ніж речення.

З аналізу матеріалу випливає, що синтаксичні засоби здебільшого сприяють репрезентації в тексті емоцій поряд із лексичними засобами, акцентують емоцію, надають висловлюванню додаткових конотацій, проте сама емоція реалізується завдяки номінації, опису, метафоричній характеристиці тощо. У цьому разі можна говорити про прийом поєднання синтаксичних і лексичних засобів вербалізації емоцій.

Це стосується, зокрема, і відокремлення. Серед відокремлених членів речення в проаналізованих прикладах переважають прикметники та дієприкметники, що номінують емоцію безпосередньо, відокремлення при цьому сприяє висуненню основного змісту висловлення – інформації про ЕС персонажа.

Різні види повторів беруть участь у поданні емоцій у тексті і в мовленні персонажів, і в мовленні автора. У мовленні персонажа повтор зазвичай не є стилістичним прийомом, але слугує меті безпосередньої передачі емоцій – зазвичай є засобом вираження збудженого стану, хвилювання. Стилiстичний прийом повтору з метою передачі емоцій зустрічається в опосередковано-прямій або в зображеній мові, тісно переплетеній з авторською. У цьому випадку повтор підкреслює контекстуальну важливість повідомлюваної інформації, свідчить про велику інтенсивність почуття.

У разі відсутності в контексті номінації емоції, визначення конкретної емоції тільки завдяки повторюваним елементам є важким, скоріше, можна говорити про визначення кола або поля емоцій.

ВИСНОВКИ

Представлене кваліфікаційне дослідження виконано в межах лінгвістичної стилістики і присвячене вивченню лінгвальних засобів репрезентації емоційного стану персонажа в англomовному художньому дискурсі.

Дослідження проведене на матеріалі текстів англomовних (британських та американських) художніх творів, розгляду піддавалися ті контексти художнього дискурсу, в яких реалізується пряма або непряма вказівка на емоції. Для аналізу було обрано тексти художньої літератури, оскільки в них спостерігається значне розмаїття лінгвальних засобів та їхніх комбінацій для передавання інформації про емоційний стан персонажа.

Для дослідження було обрано найменш вивчені аспекти проблеми передавання в художньому тексті інформації про емоційний стан персонажа, а саме – аналіз умов вербалізації емоційного стану, паралельний розгляд стилістичних засобів передавання емоцій у художньому тексті.

У роботі проведено комплексний аналіз контекстів вербалізації емоцій у художньому тексті. Контексти, що передають інформацію про емоції та емоційні стани, проаналізовано у структурному, семантичному та прагматичному аспектах.

У Розділі I визначено основні поняття – емоція та емоційний стан, емоційність, почуття.

Емоції розуміють у роботі як особливий клас психічних процесів і станів, що відображають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущість явищ і ситуацій, які діють на індивіда, та мають чітко виражений ситуативний характер.

Термін «емоційний стан» використовується для позначення ширших, комплексних переживань, що складаються зі сполуки базових емоцій, а також внутрішніх, прихованих від сторонніх очей почуттів людини, які вона відчуває, переживаючи емоції.

У перебігу практичного аналізу в Розділі II отримано та систематизовано дані про різнорівневі лінгвальні засоби текстової репрезентації емоцій та емоційних станів у художньому тексті.

Розглянуто роль окремих лексичних і синтаксичних стилістичних прийомів для репрезентації в художньому тексті ЕС персонажа: метафори, порівняння, епітета, повтору, інверсії тощо. Вивчення функціонування цих стилістичних прийомів у відповідних контекстах дало змогу виявити їхні основні різновиди, які вживаються для вербалізації емоцій у тексті, та закономірності їхнього вживання під час вербалізації емоцій.

Наприклад, для образного представлення емоцій широко використовують предикативну метафору: дієслова широкої семантики (наприклад, дієслова конкретної фізичної дії) вживають у поєднанні з низкою іменників, які позначають емоції.

Метафора може виражати як саму емоцію, так і будь-яку супутню ознаку емоції, наприклад, вираз обличчя, очей під час переживання емоції.

Аналогічно використовується й порівняння: для номінації самої емоції в разі вживання конвенціональних порівнянь і при описі супутньої ознаки емоції.

Епітети функціонують для характеристики персонажа або його емоції. Епітети також можуть супроводжуватися прямою номінацією емоції.

Синтаксичні стилістичні засоби, що беруть участь у репрезентації емоцій, переважно представлені повтором, різними видами інверсії, еліпсисом. Іншими синтаксичними структурами, що підсилюють експресивність висловлювання й одночасно беруть участь у поданні емоційного стану персонажів, є транспозиція синтаксичних конструкцій, прийом порушення замкненості речення, за допомогою вставних конструкцій, парцеляції, відокремлення.

Дослідження виявило основні різновиди синтаксичних стилістичних засобів, що беруть участь у передаванні емоцій, співвідношення та особливості вживання синтаксичних засобів у мовленні автора і в мовленні персонажа.

У результаті аналізу відібраного матеріалу відзначено тенденцію використання синтаксичних засобів репрезентації емоцій у взаємодії з лексичними засобами. Синтаксичні засоби акцентують емоцію, надають висловлюванню додаткових конотацій, проте сама емоція реалізується за рахунок номінації, опису зовнішніх емоційних станів, метафоричної характеристики тощо.

Таким чином, аналіз матеріалу дав змогу визначити основні лінгвістичні засоби вербалізації емоцій у рамках виокремлених механізмів вербалізації та продемонструвати структурно-семантичні різновиди цих засобів і особливості їхнього функціонування у художньому тексті.

Проведений у кваліфікаційному дослідженні аналіз відкриває низку перспектив для подальших наукових розвідок. Отримані результати дають змогу окреслити нові шляхи дослідження в царині функціонування лінгвальних засобів репрезентації емоцій та емоційних станів у різних типах дискурсу. Перспективними напрямками видаються виявлення способів вербалізації емоцій в інших функціональних стилях, а також систематизація та порівняльний аналіз лінгвальних засобів репрезентації емоцій на матеріалі кількох мов, здійснення аналізу засобів репрезентації емоцій у діяхронічному плані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баллі Ш. Мовлення та життя. URL : http://slovopectia.org.ua/29/53393/5911.html#google_vignette (дата звернення : 12.10.2024)
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивно-гендерні аспекти. Донецьк : ДонНУ, 2002. 362 с.
3. Бикова С. В. Специфіка схильності до ризику у осіб з різною емоційною диспозицією. *Збірник наукових праць SWorld*. 2013. Т. 23. Вип. 3. С. 24-30.
4. Біда С. О. Базові емоції : поняття та види. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 16. С. 35-46.
5. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту «страх»: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Донецьк, 2005. 20 с.
6. Вітт Н. В. Особистісно-емоційна опосередкованість вираження емоцій. *Питання психології*. 1991. № 1. С. 95-107.
7. Вежбицька А. Зіставлення культур за посередництвом лексики та прагматики. URL : https://stud.com.ua/109276/literatura/semantichni_primitivi#annot_1 (дата звернення : 11.09.2024)
8. Винославська О. В. Психологія. URL : http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part3/3101.htm (дата звернення : 09.10.2024)
9. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей : структура, динаміка, чинники розвитку. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
10. Войтко В. І. Короткий психологічний словник. Київ. 1976. 214 с.

11. Гірняк О. Г. Емоція гніву у сучасній емотивній лексиці: теоретичний аспект. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, 2019. № 5. С. 30–34.
12. Гладь С. В. Емотивність художнього тексту : семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук спец. : 10.02.04. Київ, 2000. 223 с.
13. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англійського дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2001. 20 с.
14. Гранько Н. К. Емоції у психології та лінгвістиці. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*, 2002. № 567. С. 243-250.
15. Гріндем Дж. А. Психологія емоцій. Київ : Видавництво «Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України», 2009. 416 с.
16. Експресивність. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7208&page=2> (дата звернення : 09.10.2024)
17. Емоційно-експресивне забарвлення слів. URL : http://studopedia.com.ua/1_137710_emotsiyno-ekspresivne-zabarvlennya-sliv.html (дата звернення : 09.10.2024)
18. Емоції як об'єкт лінгвістичних досліджень. URL : http://www.rusnauka.com/6_SWMN_2015/Philologia/3_187807.doc.htm (дата звернення : 09.10.2024)
19. Емоції, почуття, настрої, афекти, стреси. URL : http://studme.com.ua/154101045648/psihologiya/emotsii_chuvstva_nastroeniya_affekty_stressy.htm (дата звернення : 09.10.2024)
20. Каліта А. А. Фонетичні засоби актуалізації змісту англійського емоційного висловлювання. Київ : КДЛУ, 2001. С. 24-37.
21. Кемінь У. В. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Буковинський державний медичний університет*, 2020. С. 12–16.

22. Костіна С. Ф., Малецька І. О. Вербалізація емоції «страх» в англomовному художньому дискурсі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2020. Т. 1. № 46. С. 190-194.
23. Лелет І. О. Емоційність vs емотивність : взаємозв'язок та розмежування понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія. 2021. № 49. Том 1. С. 106-110.
24. Майорчак Н. М. Історіогенез вивчення брехні у психолого-педагогічних дослідженнях. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць. Серія «Психологія»*. Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. № 2. С. 53-60.
25. Максимова Н. Ю. Основи дитячої патопсихології : Навчальний посібник. Київ : Перун, 1996. 464 с.
26. Максименко С. Д. Генеза існування особистості. Київ : КММ, 2006. 239 с.
27. Максименко С. Д. Структура особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1 (94). С. 1-13.
28. Малімон Л. Я. До проблеми діагностики емоційності як властивості особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 7. С. 59-65.
29. Мандер С. М. Емоції та їх вербальна репрезентація в українській та американській лінгвокультурах. *Мовні і іконцептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (2). С. 42–48.
30. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир : Вид-во ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 181–183.
31. Носенко Е. Л. Форми відображеної оцінки емоційної стійкості та емоційної розумності людини. Д.: Інновація, 2011. 178 с.
32. Ольхович-Новосадюк М. Вербалізація концептосфери РАДІСТЬ в українській, польській та англійській мовах. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2020. № 72. С. 329-340.

33. Ольхович-Новосадюк М. Вербалізація концепту РАДІСТЬ в українській мовній картині світу : на матеріалі художньої прози. *Записки з українського мовознавства*. 2021. № 28. С. 248-255.
34. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Д., 2005. 19 с.
35. Оробінська Р. Мовні та позамовні засоби реалізації емоції радості в німецькому кіно. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. Вип. 16. С. 165-171. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2022-16-24>
36. Розуміння емоцій та почуттів / Загальна психологія. URL : <http://info-library.com.ua/books-text-4773.html> (дата звернення : 16.11.2024)
37. Свідер І. А. Основні особливості емотивного тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 275–278.
38. Селіванова О. А. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
39. Спічак О. Е. Роль метафори у художньому тексті. URL : <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/276-rol-metafori-uhudozhnomu-teksti.html> (дата звернення : 20.11.2024)
40. Степанюк М. П. Базові емоції у романі *Джейн Ейр* Ш. Бронте. *Стратегія розвитку України в глобальному середовищі*. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції 21-24 листопада 2012 р. Сімферополь : Кримський інститут бізнесу, 2012. С. 150-152.
41. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. ... канд. Філол. наук : 10.02.04 (германські мови). Херсон, 2016. 244 с.
42. Фішер Х. Структура емоцій : власне та соціальне значення. Київ : Видавництво «КМ Академія», 2003. 272 с.

43. Шамаєва Ю. Ю. Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Харків, 2004. 20 с.
44. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. Харків. 2004. 127 с.
45. Шидловська В. О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 292–295.
46. Andreichuk N. I., Babeliuk O. A. Contrastive lexicology of English and Ukrainian languages : theory and practice. Kherson : Publishing House “Helvrtica”, 2019. 236 p.
47. Arnold I. V. English Lexicology. URL : <https://studfile.net/preview/2226999/> (дата звернення : 10.10.2024)
48. Block J. Studies in the phenomenology of emotions. *Abnormal ans Social Psychology*. 1957. V. 54. P. 358-363.
49. Dirven R., Porings R. Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. Berlin, NewYork: Mouton de Gruyter, 2003. 608 p.
50. Galperin I. A. English Stylistics. URL : <https://studfile.net/preview/5116113/> (дата звернення : 10.11.2024)
51. Gardner H. Multiple Intelligences : The Theory in Practice. NY, 1993. 304 p.
52. Goleman D. Emotional Intelligence. London : Bloomsbury Publishing, 1996. 369 p.
53. Goleman D. Working with Emotional Intelligence. London : Bloomsburry Paperbacks, 2000. 394 p.
54. Izard C. E. The psychology of emotions. Springer, 2004. 472 p.
55. Hoffman M. Empathy and moral development. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 26 p.
56. Ilienکو O. L., Kamienieva I. A., Moshtagh Ye. S. English Lexicology. Kharkiv: Publishing House I. Ivanchenka, 2020. 218 p.

57. Janov A. Primal Healing : Access the Incredible Power of Feelings to Improve Your Health. New Page Books, 2006. 288 p.
58. Kneepkens E. W. E. M. Emotions and Literary Text Comprehension. Poetics 23. 1994-1995. P. 125-138.
59. Kukharenko V. A. A Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia : Nova Knyga, 2000. 160 p.
60. Lambert C. The Emotional Path to Success. Harvard magazine. 1998. P. 60-84.
61. Lyons W. Emotion. Cambridge: Cambridge University Press, 1980. P. 146-156.
62. Menninger W. C. A Psychiatrist For A Troubled World. New York, Macmillan, 1967. 377 p.
63. Mehrabian's 7-38-55 Communication Model : It's More Than Words. URL: <https://worldofwork.io/2019/07/mehrabians-7-38-55-communication-model/>
(дата звернення : 18.09.2024)
64. Mehrabian's communication study. URL: https://changingminds.org/explanations/behaviors/body_language/mehrabian.htm
(дата звернення : 2.09.2024)
65. Ekman P., Friesen W. V. The Repertoire of Non-Verbal Behaviour : Categories, Origins, Usage and Coding. Semiótica. Vol.1. The Hague, 1969. P. 49-98.
66. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 349 p.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

67. Boyd W. Gifts. Contemporary British Stories. Oxford, Perspective Publications Ltd., 1994. 224 p.
68. Greene G. Comedians. London: Penguin, 2003. 336 p.
69. Greene G. Stamboul Train. London : Penguin Classics, 2004. 250 p.
70. Lawrence D. H. Odour of Chrysanthemums : Short Story. UK : Harper Perennial Classics, 2013. 26 p.

71. Lawrence D. H. *The Lovely Lady and other stories*. UK : Harper Perennial Classics, 2013. 256 p.
72. Mansfield K. *Selected stories*. London: Penguin, 2002. 224 p.
73. Maugham W. S. *Theatre*. London: Random House, 2001. 256 p.
74. Murdoch I. *The Sandcastle*. London : Vintage Classics, 2012. 318 p.
75. Salinger J. D. *Nine Stories*. London: Random House, 2001. 240 p.
76. Tremain R. *A Shooting Season*. *Contemporary British Stories*. / ed. By K. Hewitt, M. Feklin. Oxford : Perspective Publications Ltd., 2009. P. 152-170.
77. Weldon F. *The Bottom Line and the Sharp End*. *Contemporary British Stories* / ed. By K. Hewitt, M. Feklin. Oxford : Perspective Publications Ltd., 2009. P. 180-190.
78. Woolf V. *Mrs. Dalloway*. London: Penguin, 2016. 244 p.
79. Woolf V. *The Years*. London: Penguin, 2016. 310 p.